

Vogelnieuws

ORNITHOLOGISCHE NIEUWSBRIEF VAN HET INSTITUUT VOOR NATUUR- EN BOSONDERZOEK

MEI 2012

18

IN SAMENWERKING MET
NATUURPUNT.STUDIE

natuurpunt

In dit nummer

Bruine kiekendief 2011
Broedsucces aalscholver
Boomleeuweriken en begrazing op de heide
Monitoring Waaslandhaven
Ruitelling zomerganzen

Inhoud

Editoriaal	p 3
Bruine kiekendief in Vlaanderen 2011	p 4
Boomleeuweriken en begrazing	p 8
Broedsucces aalscholvers 2011	p 12
Ruitelling zomerganzen in West-Vlaanderen	p 16
Monitoring vogels in Waaslandhaven	p 24

Zwarte Roodstaart - Glenn Vermeersch

Rosse Stekelstaarteend - Koen Devos

Colofon

Vogelnieuws is de ornithologische nieuwsbrief van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO). Het INBO is een wetenschappelijk instelling van de Vlaamse Gemeenschap, opgestart op 01/04/06 als fusie van het Instituut voor Natuurbehoud (IN) en het Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer (IBW).

Vogelnieuws wil alle vrijwillige medewerkers en geïnteresseerden regelmatig informeren over lopende ornithologische projecten op het INBO.

Verantwoordelijke uitgever:

Dr. Jurgén Tack, administrateur-generaal
Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Kliniekstraat 25, 1070 Brussel

Redactie:

Koen Devos, Glenn Vermeersch & Anny Anselin

Werkten mee aan dit nummer:

Tim Adriaens, Anny Anselin, Jim Casaer, Luc De Bruyn, Sander Devisscher, Koen Devos, Ralf Gyselings, Frank Huysentruyt, Dan Sloodmaekers, Geert Spanoghe, Filiep T'Jollyn, Paul Van Daele, Glenn Vermeersch

Vormgeving en druk:

Artoos Communicatiegroep
Oudestraat 19 - 1910 Kampenhout

Algemene informatie

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO)
Kliniekstraat 25, 1070 Brussel
tel 02/525 02 00 fax 02/525 03 00
info@inbo.be, www.inbo.be

Foto voorkaft: Grauwe gans - Koen Devos

Editoriaal

Niet alleen vogels kunnen het hard te verduren hebben van slechte weersomstandigheden. Ook vrijwilligers die dit voorjaar broedvogels inventariseren hebben het niet gemakkelijk gehad. Het kille en sombere voorjaarsweer met een vrijwel dagelijkse portie regen strooide vaak roet in het eten. En zij die deze winter watervogels geteld hebben, moesten vooral in februari bestand zijn tegen diepvriestemperaturen. Maar het doorzettingsvermogen van de Vlaamse veldornithologen is niet te onderschatten en ook de voorbije maanden werden een massa gegevens verzameld in het kader van diverse projecten. Ze zullen goed van pas komen, o.a. voor de geplande rapportering aan Europa over de toepassing van de Vogelrichtlijn in Vlaanderen. Ondertussen zat ook het INBO niet stil en dat leverde genoeg stof op voor een opnieuw goed gevulde nieuwsbrief.

In dit nummer komen een aantal inmiddels vertrouwde projecten aan bod. Het project rond de bruine kiekendief komt stilaan op kruissnelheid. We presenteren de resultaten van een grondige inventarisatie in 2011 en stellen vast dat de soort zich weinig aantrekt van vastgelegde grenzen van beschermde gebieden. Maar door de inzet van vrijwilligers én landbouwers krijgt de soort gelukkig ook kansen in het agrarische gebied.

Boomleeuweriken concentreren zich dan weer wel in belangrijke mate in beschermde natuurgebieden. Maar ook dat is nog geen garantie voor een hoog broedsucces. Een beheer uitstippelen dat voldoet aan de vereisten van deze soort (en andere grondbroeders) gebeurt bij voorkeur op basis van wetenschappelijk goed onderbouwde gegevens. In deze nieuwsbrief lees je hoe een aantal technologische snufjes kunnen helpen om het broedgedrag van de boomleeuweriken te ontrafelen.

Aalscholvers en zomerganzen hebben één ding gemeen: ze worden door velen als probleemsoorten gezien. Beleidsinstanties die geconfronteerd worden met de vraag of en hoe hun populaties moeten beheerd worden, zijn vragende partij voor een goede monitoring van aantallen en verspreiding. Ook aspecten als broedsucces en mortaliteit kunnen ons veel leren over de populatieontwikkeling van deze soorten. Ook dit komt aan bod in dit nummer van Vogelnieuws.

De laatste bijdrage in deze nieuwsbrief geeft een overzicht van tien jaar monitoring in de Waaslandhaven nabij Antwerpen. Het gaat om één van de belangrijkste vogelgebieden in Vlaanderen waar havenuitbreiding en het in stand houden van internationaal belangrijke vogelpopulaties noodgedwongen moeten samengaan. Grootschalige natuurontwikkeling leidt er alvast tot bemoedigende resultaten.

Tot slot willen we meegeven dat het INBO beslist heeft om alle nieuwsbrieven vanaf 2013 alleen in digitale vorm uit te geven. Dit is dus ook het geval voor Vogelnieuws. Uiteraard zullen alle medewerkers aan INBO-projecten en andere abonnees opgenomen worden op de mailinglijst.

Isvogel - Koen Devos

Bruine kiekendief in Vlaanderen

Aantallen en verspreiding in 2011

Aanwezigheid binnen de Vlaamse Vogelrichtlijngebieden

Bruine kiekendief - Yves Adams - Vilda

*Aandachtige lezers van Vogelnieuws konden in de laatste twee nummers het één en ander lezen over het in 2011 opgestarte onderzoeksproject omtrent bruine kiekendief *Circus aeruginosus* van het INBO samen met de Werkgroep Roofvogels Zeeland (ANSELIN 2011, ANSELIN et al 2011). Deze studie wordt ondersteund door een hele resem vrijwillige veldwaarnemers uit natuur- en vogelwerkgroepen maar ook door professionele organisaties en onderzoekscentra. Ze werken mee bij de monitoring, het ringen en het kleurmerken van de vogels, of door het geven van wetenschappelijke ondersteuning en het uitwisselen van specifieke expertise. In vorige artikels stelden we het project voor en ook de eerste resultaten van het uitvliegsucces, de habitatkeuze, het kleurmerken en het dispersiegedrag van de jonge vogels.*

In deze bijdrage gaan we in op de verspreiding en de aantallen van de soort in 2011. We bekijken ook welk aandeel van de broedpopulatie van de bruine kiekendief momenteel voorkomt binnen de Vlaamse Vogelrichtlijngebieden en bespreken dit in relatie met de beschermingstoestand van de soort.

Een grondige inventarisatie in 2011

Het tellen van het aantal broedparen en bepalen van hun broedlocatie wordt al jarenlang uitgevoerd binnen het Bijzondere Broedvogelproject (BBV) van het INBO, in samenwerking met Natuurpunt.vzw via Natuurpunt Studie. Voor het beantwoorden van een aantal ecologische vragen binnen het project is het noodzakelijk dat die gebiedsdekkende monitoring van de broedpopulatie van de bruine kiekendief jaarlijks wordt verdergezet. Daarbij worden nu bovendien ook aanvullende gegevens verzameld, namelijk over het uitvliegsucces van de jongen. Die 'upgrade' met het uitvliegsucces past ook perfect binnen het kader van het de monitoring van Natura 2000-soorten voor het opvolgen van de Instandhoudingsdoelstellingen (ADRIAENS et al. 2011). Voor de bruine kiekendief werd het gewestelijke populatiedoel vastgelegd op minimaal 135 broedparen (ANSELIN et al. 2009), maar we willen door het meten van het uitvliegsucces ook te weten komen of de populatie duurzaam is. Alhoewel de bruine kiekendief in het algemeen goed opgevolgd werd tijdens het BBV-project heeft het opstarten van dit nieuwe initiatief zeker voor een extra stimulans gezorgd. In 2011 is Vlaanderen hierdoor wel iets grondiger onderzocht dan in de vorige jaren.

Verspreiding en aantallen

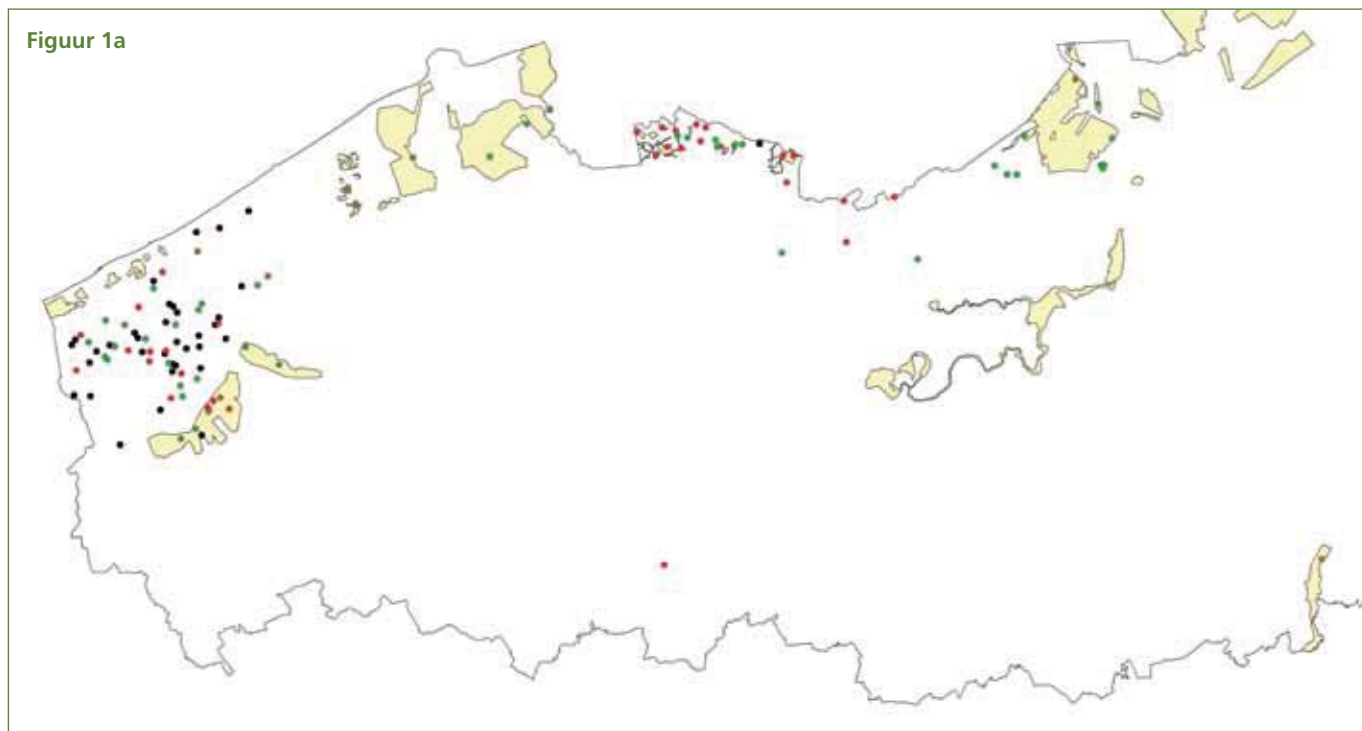
Binnen het nieuwe project worden zowel de populaties in Vlaanderen als in het aangrenzende Zeeland bestudeerd. Voor de gedetailleerde resultaten van de broedvogeltelling in Zeeland verwijzen we naar het recente overzicht van Henk Castelijns, coördinator van de Werkgroep Roofvogels Zeeland (CASTELIJNS 2012). Ook de resultaten van het veldwerk uitgevoerd door de Natuurwerkgroep De Kerkuil vzw aan de Westkust werden al in een apart artikel beschreven (DEGRAEVE 2012) maar worden wel in deze bijdrage vermeld. In Figuur 1a wordt een overzicht gegeven van de verspreiding van de soort in Vlaanderen. Elk punt stelt een waarneming voor van een territoriaal koppel of een broedpoging (dus "waarschijnlijke" broedgevallen), ofwel van een "zekere" broedgeval. In enkele gevallen liggen de broedgevallen echter zo dicht bij elkaar ze niet als aparte punten op de kaart te onderscheiden zijn. Bij de "zekere" broedgevallen wordt er nog eens een onderscheid gemaakt tussen geslaagde en mislukte. Door de meer gedetailleerde opvolging konden we ook deze informatie verzamelen. Op de kaart springen vooral twee gebieden met een hoge dichtheid aan punten in het oog: de Westkust en het Noordvlaamse Krekengebied. Elders zijn er nog vestigingen aan de Oostkust, in de Gentse Kanaalzone, de Durmevallei, in het Waasland en in het Antwerpse. Buiten deze zone

Figuur 1a. Verspreiding van de bruine kiekendief in Vlaanderen in 2012 en ligging ten opzichte van de Vogelrichtlijngebieden (lichtgeel). Zekere broedgevallen: geslaagd (groen), mislukt (rood), onbekend (bruin) en Waarschijnlijke broedgevallen (zwart).

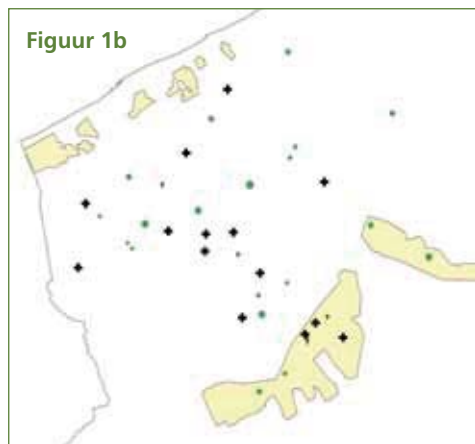
Figuur 1b. Detail van de broedpopulatie in de Westkust met broedgevallen: geslaagd (groen) met aantal uitgevlogen jongen per nest (1-6), mislukt (kruis) en onbekend (?).

Figuur 1 c. Detail van de broedpopulatie in Noord-Oost-Vlaanderen (enkel westelijk deel), met broedgevallen geslaagd (groen) met aantal uitgevlogen jongen per nest (1-3), mislukt (kruis) en onbekend (?).

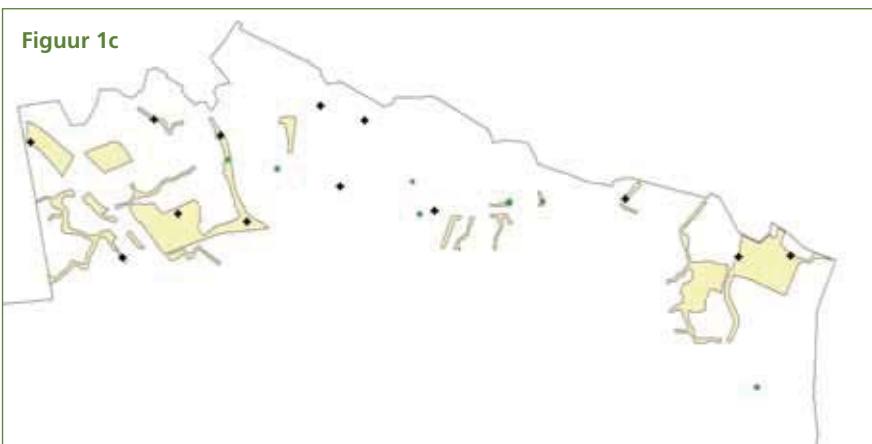
Figuur 1a

Figuur 1b

Figuur 1c

Bruine kiekendief - Yves Adams - Vilda

waren er slechts 2 broedgevallen: in de Boven-Scheldevallei en in de Dijlevallei. Elders in het "binnenland" (Antwerpse Kempen, Limburg) bleef het enkel bij waarnemingen van overzomerende exemplaren, maar geen broedparen. Het broedareaal van de bruine kiekendief in Vlaanderen is momenteel dus voornamelijk beperkt tot de Noordzee- en Scheldepolders.

In het totaal werden er 110 waarschijnlijke en zekere broedgevallen geregistreerd en nog 7-9 mogelijke, wat dus behoorlijk meer is dan in 2010, waar we een aantal van 75-80 halen, maar ook flink hoger dan de cijfers van de laatste jaren. Voor een vergelijking tussen beide jaren moeten we wel voorzichtig zijn omdat er een verschil is in inventarisatie-inspanning. Aan de Westkust, waar de lokale inspanning toch vergelijkbaar is tussen beide jaren, is het aantal in 2011 echter ook duidelijk hoger dan in 2010 (58 t.o.v. 41) (DEGRAEVE 2011). Het is natuurlijk niet evident om dit te veralgemenen en pas dit jaar, na een tweede gelijkaardige inventarisatie, zullen we een betere vergelijking kunnen maken. Van de totale Vlaamse broedpopulatie herbergt de Westkust momenteel ongeveer de helft, met 58 waarschijnlijke en zekere broedgevallen. Het grootste deel (71%) broedt er in de polders, de rest in de IJzeren Handzamevallei. In het Noord-Oostvlaamse Krekengebied (inclusief Doornzele) waren er 23 waarschijnlijke en zekere broedgevallen (waarvan wel zeker 2 vervang-legsels), de overige broedgevallen waren verdeeld over de resterende gebieden.

Zekere broedgevallen

In het totaal konden er van 110 waarschijnlijke en zekere broedgevallen, 82 als zeker bestempeld worden. Daarvan mislukte er zo'n 30%. In de Westhoek, waar de hoogste aantallen voorkwamen, slaagden 38 nesten en mislukten er 14. In het Noord-Oostvlaamse Krekengebied waren er 7 geslaagde broedgevallen. De detailkaartjes bij Figuur 1 tonen voor beide regio's de verspreiding van geslaagde en mislukte broedgevallen. Wat opvalt is dat er in de andere regio's weinig tot geen mislukte broedgevallen werden geregistreerd. Hier was de zoekintensiteit echter iets lager dan in voorgaande regio's. Dat lage aantal is allicht een vertekening van de werkelijkheid en te wijten aan het feit dat bij een lagere zoekintensiteit nesten die mislukken minder kans hebben om gedetecteerd te worden dan nesten die slagen. Dit komt doordat er bij deze laatste categorie veel meer activiteit is rond het nest – zeker tijdens het voederen van de jongen- en er ook vaak nog lang rondvliegende jongen te zien zijn. Dit jaar zullen we proberen ook in deze gebieden de zoekactiviteit te verhogen. De reden van het mislukken van broedsels is slechts in een aantal gevallen bekend. Broeden in te maaien raaigrasland in het vroege voorjaar, predatie door vos en verstoring door activiteiten nabij het nest zijn enkele van de vastgestelde oorzaken. Aan de Westkust waren er dit jaar opvallend veel mislukte nesten door opzettelijk menselijk optreden (exclusief landbouwwerkzaamheden). Door meer overleg en een verhoogde controle door natuurwachters zal dit hopelijk in 2012 verminderen.

Aanwezigheid van de broedpopulatie binnen de Vogelrichtlijngebieden

In 1988 werden door een Besluit van de Vlaamse Executieve 23 Vogelrichtlijngebieden aangewezen. Nadien werden in het kader van havenuitbreidingen in Antwerpen en Zeebrugge een aantal begrenzingen aangepast en gebieden gecompenseerd en werd in 2005 één nieuw gebied (Kustbroedvogels te Zeebrugge-Heist) aangewezen. Van de oorspronkelijke 23 Vogelrichtlijngebieden waren er toen niet minder

dan 17 waarbij de bruine kiekendief werd aangemeld als belangrijke broedvogel van Bijlage I van de Vogelrichtlijn. Een flink deel van die Vogelrichtlijngebieden lagen in het oostelijk deel van Vlaanderen, onder andere de Ronde Put, Zwarte Beek, De Maten, Vijvergebied Midden-Limburg, Hageven-Stamprooierbroek, Bokrijk en Demervallei. Op het ogenblik dat de gegevens voor de aanwijzing werden verzameld telde Vlaanderen ongeveer 30 tot 40 broedparen waarvan het merendeel broedde in de provincies Antwerpen en Limburg. Bijna de volledige broedpopulatie bevond zich toen binnen Vogelrichtlijngebied. In 2007 waren er echter nog maar de helft van de broedende bruine kiekendieven aanwezig in Vogelrichtlijngebieden. Ondertussen is de situatie nog verder gewijzigd. In het oosten van Vlaanderen broeden nog nauwelijks kiekendieven en het merendeel van de populatie bevindt zich nu in het westelijk deel en dan nog bijna uitsluitend in de polderregio. Als we Figuur 1 bekijken zien we dat ondertussen maar een klein deel van deze broedpopulatie, slechts 25% (!) nog binnen de grenzen van Vogelrichtlijngebied voorkomt. Dit is vooral opvallend in de Westkust, het belangrijkste bruine kiekengebied van Vlaanderen. In deze regio is de soort sinds de jaren 2000 sterk in aantal gestegen waarbij ook een behoorlijke proportie (sommige jaren tot 50%) in graangewassen broedt. Deze shift van nesthabitat is een interessant fenomeen dat we binnen het project wat verder willen uitdiepen. Ook elders in de polderregio broedt trouwens een klein aantal bruine kiekendieven in graanvelden (NO-Vlaanderen, Waasland, Zeeland).

Met nog slechts 25% van de populatie binnen Vogelrichtlijngebied kunnen we ons afvragen of dit wel nog voldoende garanties biedt voor de bescherming van de soort. In het bijzonder maatregelen rond het beheer en behoud van hun traditioneel habitat (moerassen, rietvelden- en kragen) maar ook de 'graanbroeders' mogen hier niet uit het oog verloren worden. Habitatrestauratie moet ook buiten de Vogelrichtlijngebieden nog mogelijkheden krijgen, en maatregelen om verstoring te beperken en nestbescherming zijn zeker prioritair. Gelukkig is er in de Westhoek al jarenlang een goed overleg met de landbouwers om het verstoren of vernielen van de nesten tijdens het oogsten te voorkomen. Ook in Noord-Oost-Vlaanderen en het Waasland (DHOLLANDER 2011) kwamen goede afspraken tot stand. In de drie zones gebeurt dit in nauwe samenwerking met de respectievelijke Regionale Landschappen of direct met de grondeigenaars zelf. Op middellange termijn lijkt het opstellen van een soortbeschermingsplan voor de Bruine Kiekendief een interessante optie.

Ondertussen is het nieuwe broedseizoen al begonnen en we hopen dat de talrijke medewerkers van vorig jaar ons ook in 2012 zullen bijstaan voor het verzamelen van nuttige gegevens binnen het project. Alvast aan allen hartelijk dank bij voorbaat.

Anny Anselin

anny.anselin@inbo.be

Referenties

ADRIAENS D., WESTRA T., ONKELINX T., LOUETTE G., BAUWENS D., WATERINCKX M. & QUATAERT P., 2011. Monitoring Natura 2000-soorten, Fase I: prioritering van de informatiebehoefte. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2011 (27), Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

ANSELIN A., 2011. De bruine kiekendief in Vlaanderen: onderzoek naar broedsucces, habitatkeuze en interacties tussen populaties. Vogelnieuws (16): 12-14

ANSELIN A., DEVOS K., RUTTEN J., VERMEERSCH G. & P. ADRIAENS, 2009. Gewestelijke doelen voor de soorten van de Europese Vogelrichtlijn. Broedvogels. In: Paelinckx D. et al (red). Gewestelijke doelstellingen voor de habitats en de soorten van de Europese Habitat- en Vogelrichtlijn voor Vlaanderen. Med. INBO.M.2009.6, Brussel:

ANSELIN A., H. CASTELIJNS H., F. T'JOLLYN, S. FEYS S & L. DE BRUYN, 2011. Ecologisch onderzoek naar de bruine kiekendief: enkele eerste resultaten van het broedseizoen 2011. Vogelnieuws (17): 20-23

CASTELIJNS H., 2012. Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus*. Jaarverslag Roofvogelwerkgroep Zeeland 2011: 12-14

DEGRAEVE K., 2012. Terug een topjaar voor de bruine kiekendieven in de Westkustpolders. De Kerkuil 14/55:9-14

DHOLLANDER J., 2011. Succesvol broedgeval bruine kiekendief in gerstveld in Sint-Gillis-Waas. Afdelingstijdschrift Natuurpunt Waasland-Noord. Sept. 2011:5-7.

Grondbroeders en begrazing in heidegebieden

Bevindingen van het veldseizoen 2011 en eerste resultaten van 2012

Boomleeuwerik – Glenn Vermeersch

In 2010 startten we op het INBO met een onderzoek naar de effecten van schapenbegrazing op een populatie boomleeuweriken in het Grenspark De Zoom-Kalmthoutse Heide. In eerdere nummers van Vogelnieuws kon je al lezen dat de aanwezigheid van de schaapskudde in relatie stond tot een verlaagd broedsucces van de boomleeuwerik. Dit was een belangrijk resultaat aangezien het gevoerde beheer in dit geval conflicteert met de instandhoudingsdoelstellingen die in elk Vogelrichtlijngebied voor een Bijlage I soort als de boomleeuwerik werden opgemaakt. Het was echter nog niet duidelijk hoe dat verlaagde broedsucces kon verklaard worden. Worden de nesten vertrappeld of zelfs begraasd door de schapen of worden ze onrechtstreeks beïnvloed door de aanwezigheid van de kudde? Het is mogelijk dat het broedgedrag van de boomleeuwerik wijzigt wanneer er een kudde schapen rond de nesten aan het grazen is. Misschien durft het wijfje gedurende langere tijd dan normaal niet terug te keren naar het nest of wijzigt de voederfrequentie van de jongen. Die zaken zouden op hun beurt kunnen leiden tot een verhoogd predatierisico of verzwakking van de jongen.

In 2011 werd het onderzoek verder gezet en werd getracht een antwoord te vinden op de bovenvermelde vragen. In deze nieuwsbrief vatten we kort de bevindingen van 2011 samen en geven we een tussentijdse stand van zaken van het broedseizoen 2012.

Het broedseizoen 2011

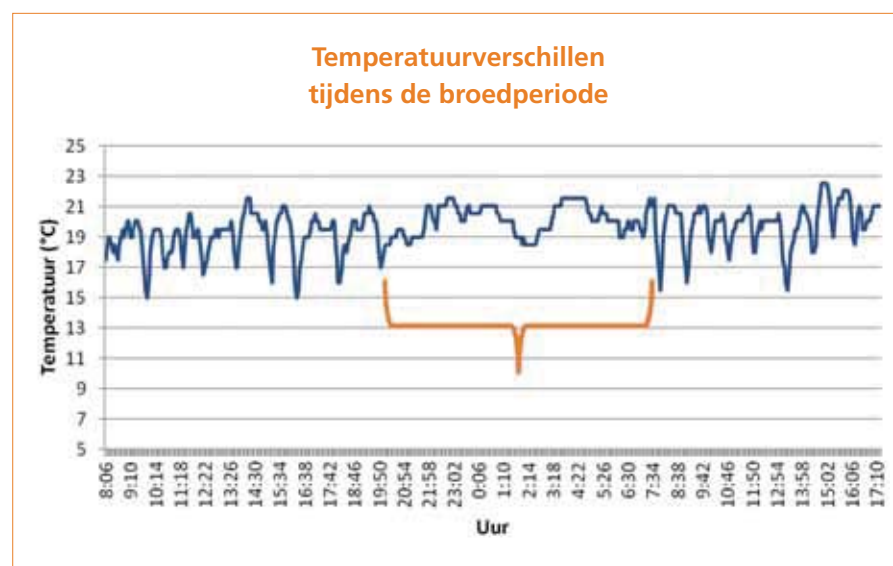
In de periode 15/03-10/06 werden 123 nesten van boomleeuweriken gevonden, verdeeld over 6 verschillende studieplots (4 mét en 2 zonder begrazing). De eileg startte net als in 2010 rond 25/03 en succesvolle paren startten in de eerste dagen van mei met de tweede legronde.

De bevinding uit 2010 dat het broedsucces van boomleeuweriken lager was in aanwezigheid van grazers werd bevestigd.

In tegenstelling tot 2010 maakten we in 2011 gebruik van kleine temperatuurloggers die onderin elk gevonden nest werden geplaatst. De boomleeuweriken accepteerden deze loggers zonder problemen. In Figuren 1-3 geven we enkele voorbeelden van de informatie die uit deze loggers kon gehaald worden. De loggers leveren waardevolle informatie op over het broedritme (Figuur 1 en 2). Bovendien kan je uit

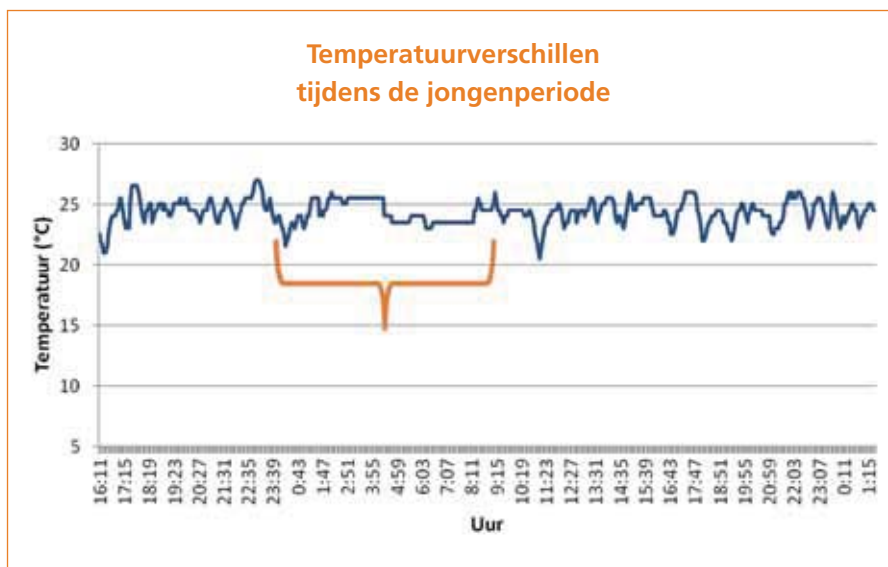
de logger-data heel makkelijk de timing van eventuele nestpredatie aflezen (Figuur 3). Net als in 2010 werd ongeveer de helft van alle nesten gepredeerd. Het was echter opvallend dat zodra de schaapskuddes op het terrein werden gebracht, de predatie verschoof van 's nachts naar overdag (Figuur 4). Dit geeft ons echter nog geen uitsluitsel of de schapen zelf (onbewust) het nest verstoren of dat ze door hun aanwezigheid de weg vrijmaken voor dagpredatoren zoals kraaiachtigen. Om deels aan die vraag tegemoet te komen werden twee schapen voorzien van een halsband die via satelliet een nauwkeurige plaatsbepaling doorgaf. We hoopten die data te kunnen linken aan het al dan niet succesvol zijn van de nesten. Door de grote heidebrand van 25-26/05 liep dit echter niet zoals gepland. De schaapskuddes werden enkele dagen uit het terrein gehaald en eens ze er terug werden ingevoerd, werden de beide schapen met halsband in dezelfde deerkudde geplaatst. Uiteindelijk bleek er te weinig overlap te zijn tussen de GPS-data en de nesten uit diezelfde periode om hier al conclusies uit te kunnen trekken.

Uit de data van de loggers kon ook informatie over de broedbiologie van de boomleeuwerik gehaald worden die tot op heden nog onbekend was. De snelheid waarmee een nieuw legsel wordt opgestart na een predatie is indrukwekkend. Een koppel waarvan het nest 's nachts rond 3u gepredeerd werd, was de volgende ochtend om 9u al ijverig in de weer met de bouw van een nieuw nest en nog eens 2 dagen later volgde het eerste ei. Nog binnen 1 week tijd broedde het wijfje opnieuw op 4 eieren. Wanneer een tweede legsel opnieuw gepredeerd wordt, wat meermaals gebeurde, werd een iets langere pauze van ca. 10 dagen ingelast. We vonden geen koppels die meer dan 3 keer per seizoen een nieuw legsel startten. In een ideale situatie kan een koppel boomleeuweriken gespreid over 3 legsels zo'n 12-14 jongen per jaar grootbrengen. In de meeste gevallen was dat echter minder dan de helft. Door de jongen te voorzien van kleurringen konden ze ook na het uitvliegen nog verder worden opgevolgd. De meeste jonge boomleeuweriken verlaten al na 10 dagen het nest en worden dan nog enkele dagen gevoerd door het mannetje terwijl het wijfje vrijwel onmiddellijk begint met de bouw van een nieuw nest. De meeste jongen verlaten het nest na de middag op het warmst van de dag. Eenmaal werd vastgesteld dat jongen 's nachts het nest verlieten, wellicht na verstoring door een mogelijke predator. Door de kleurringen konden we de volgende ochtend vaststellen dat het alsnog goed was afgelopen.

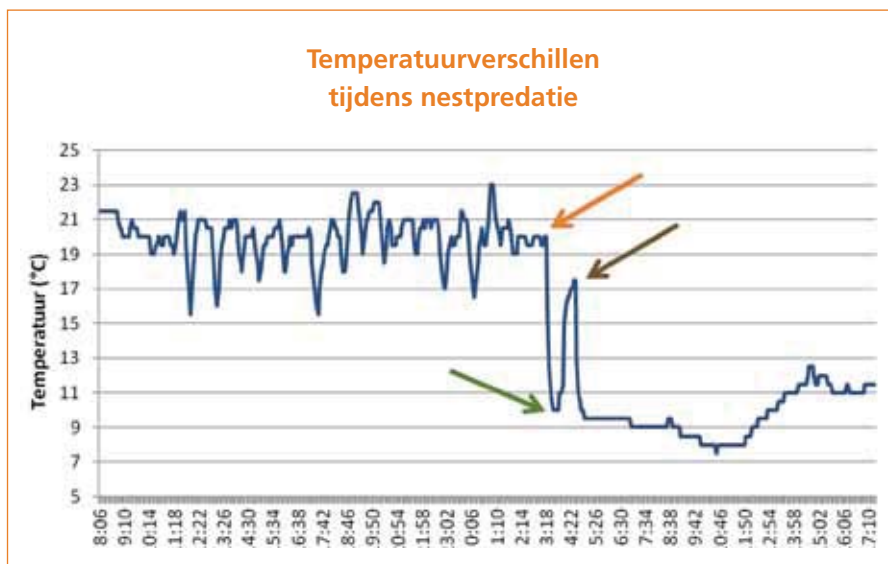

Figuur 1. Typisch beeld van een logger die zich in een nest in eifase bevond. Overdag wisselen pieken (broeden) en dalen (foerageren) elkaar af. 's Nachts blijft het wijfje permanent op het nest zitten en zijn de temperatuurverschillen kleiner.

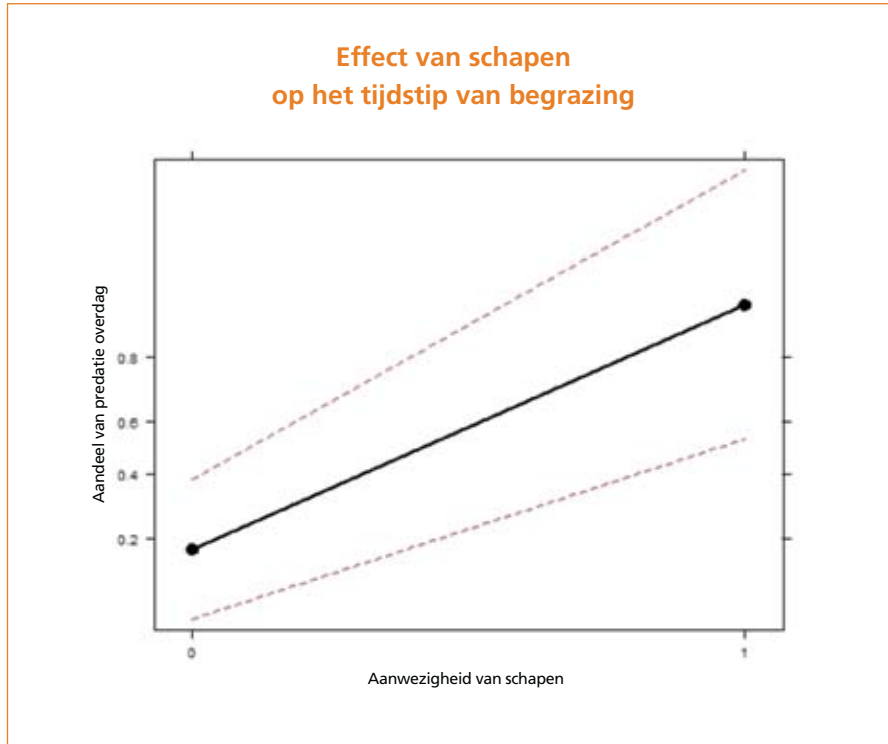
Figuur 2. Typisch beeld van een logger die zich in een nest in jongenfase bevond. De pieken en dalen zijn minder uitgesproken dan tijdens de broedperiode omdat de jongen het nest nu constant warm houden. 's Nachts blijft het wijfje ook in deze fase van de broedcyclus op het nest.

Figuur 3. Een voorbeeld van een gepredeerd nest tijdens de eifase. Rond 3u18 's nachts wordt het nest een eerste keer verstoord door een predator en het wijfje verlaat de eieren met een snelle temperatuursdaling tot gevolg. Blijkbaar is het nest nog niet helemaal leeg, want ze keert terug, maar iets na 4u wordt het nest dan definitief leeggeroofd en volgt de temperatuur de dagelijkse gang.

Figuur 4. In aanwezigheid van schapen worden opvallend meer nesten overdag gepredeerd. Dit geeft ons echter nog geen uitsluitsel of de schapen zelf (onbewust) het nest verstoren of dat ze door hun aanwezigheid de weg vrijmaken voor dagactieve predatoren zoals kraaiachtigen.

Het broedseizoen 2012

De resultaten van 2011 leidden opnieuw tot een aantal vragen. Zo is het belangrijk de individuele respons van boomleeuweriken op de aanwezigheid van schapen te kennen. Daarom wordt dit jaar een gedragsexperiment opgezet waarbij broedende wijfjes of voerende adulten worden gefilmd en geobserveerd op het ogenblik dat in hun territorium een schaapskudde aanwezig is. We hopen hieruit te kunnen afleiden hoe de verstoring precies gebeurt. Door middel van dag-nacht camera's hopen we ook enkele soorten predatoren te kunnen identificeren. Uit andere studies op zangvogels is gebleken dat vaak één soort predator het merendeel van de predatie voor z'n rekening neemt. In het geval van de boomleeuweriken zijn we vooral geïnteresseerd in de vastgestelde verandering van nacht-naar dagpredatie. Om de kans op identificatie van predatoren nog te verhogen, wordt ook gestart met een nestexperiment. In nesten van 2010 worden plasticine eieren gelegd in dezelfde periode dat de echte nesten ook bezet zijn. Door afdrucken van tanden of snavels in de eieren moet het mogelijk zijn de predatoren van die nesten in grote klassen in te delen. Het is bovendien interessant na te gaan of een dergelijk nestexperiment een goed beeld geeft van de realiteit, namelijk de predatie van de echte actieve nesten van 2012.

In 2012 lopen er ook twee masterthesissen van studenten Biologie van de Universiteit Antwerpen. De ene student gaat na of er ook bij een ander soort grondbroeder typisch voor heideterreinen, nl. de roodborsttapuit, sprake is van een verlaagd broedsucces in aanwezigheid van grazers. De andere student kijkt meer algemeen naar de gevolgen van de heidebrand met betrekking tot een 10-tal soorten grondbroeders die al sinds 1999 in het terrein worden gemonitord.

Voorlopige resultaten 2012

Tot halfweg april werden resp. 85 en 23 nesten van boomleeuwerik en roodborsttapuit gevonden. Roodborsttapuiten starten iets later waardoor de verschillen op het einde van het broedseizoen wellicht kleiner zullen uitvallen. Er zijn namelijk van beide soorten ongeveer evenveel paren aanwezig. Niet geheel onverwacht is de grote heidebrand voor een echte pionierssoort als de boomleeuwerik een mogelijkheid tot uitbreiding gebleken. Vooral daar waar de brand tot in de bosranden heeft gewoed, ontstonden erg gunstige situaties. Op basis van de eerste resultaten lijkt de boomleeuwerik in het Belgisch deel van het Grenspark te zijn toegenomen van ca. 45 broedparen in 2011 tot 60-65 in 2012.

Nachtcamera's bij namaak-eieren leverden al beelden op van nestpredatie door egel en vos. Een camera bij een actief nest van boomleeuwerik leerde ons dat het nest 's nachts actief werd verdedigd tegen een al te opdringerige bosmuis. Een fazant, een mogelijke kandidaat voor predatie van eieren, liep rakelings langs het broedende wijfje zonder het nest op te merken.

Het slechte weer in april lijkt zijn invloed te hebben op de tijd dat de jonge boomleeuweriken doorbrengen in het nest. Normaal gezien verlaten die na 10 dagen het nest, maar dit jaar stellen we vast dat de meeste jongen 12 tot zelfs 13 dagen in het nest blijven. Ongetwijfeld speelt voedselbeschikbaarheid een rol. Bovendien voedert het mannetje vaak alleen aangezien de wijfjes bij regenweer op de jongen blijven zitten. We vonden ook al enkele malen een dood jong in het nest zonder dat er sprake was van predatie en tijdens het ringwerk valt het ons op dat er -meer dan de vorige jaren- grote verschillen zijn in groeisnelheid tussen de individuele jongen in een nest. De proportie gepredeerde nesten bedraagt net als in 2010-2011 ca. 50 %.

Door de brand van 2011 gingen enkele nesten verloren (zie voorgrond), maar er ontstonden vooral grote oppervlakten met nieuw, geschikt broedgebied. Voor de Boomleeuwerik lijkt de brand uit te draaien op een forse toename van het aantal broedparen in de Kalmthoutse Heide.

Glenn Vermeersch
glenn.vermeersch@inbo.be
Dan Sloodmaekers
Filiep T'Jollyn
Luc De Bruyn

Broedsucces van aalscholvers in Vlaanderen in 2011

Aalscholver - Yves Adams - Vilda

*Na een lange periode van afwezigheid vestigden zich in 1993 opnieuw broedende aalscholvers *Phalacrocorax carbo sinensis* in Vlaanderen. De broedpopulatie nam gestaag toe tot in 2006 en vertoont sindsdien een stabilisering rond 1200 paren (DEVOS 2011). Om een beter inzicht te krijgen in de populatiedynamica en de factoren die de aantalsontwikkeling bepalen, worden in heel wat landen al geruime tijd gegevens verzameld over het broedsucces van de soort. In Vlaanderen was dit echter niet het geval. Pas in 2010 werden voor het eerst systematische gegevens verzameld in twee kolonies (SPANOGHE 2011). In 2011 werd het project uitgebreid naar andere kolonies. Op deze manier hopen we gegevens te verzamelen voor toekomstige demografische analyses.*

Methode

Het broedsucces wordt gedefinieerd als het gemiddeld aantal bijna vliegvlugge jongen per nest. Om dit te bepalen wordt in elke onderzochte kolonie een representatief aantal nesten geselecteerd waar op regelmatige tijdstippen in het broedseizoen het aantal jongen werd geteld. Het is belangrijk dat ook nesten zonder broedresultaat in rekening worden gebracht. Voor een meer uitgebreide beschrijving van de methodiek verwijzen we naar een bijdrage in Vogelnieuws 16 (DEVOS 2011).

In 2011 werd door het INBO het broedsucces opgevolgd in zes kolonies, respectievelijk gelegen in de Eendenkooi te Merkem (West-Vl.), de Eendenkooi van Meetkerke (West-Vl.), de Bourgoyen-Ossemeersen te Drongen (Oost-Vl.), Broek De Naeyer te Willebroek (Antw.), De Volharding te Rijkevorsel (Antw.) en de Verrebroekse Plassen (Antw.).

Tussen 10 april en 15 juni werden deze kolonies minstens vier keer bezocht. Bij in totaal 303 nesten werd het broedsucces opgevolgd (Tabel 1). De verschillen in aantal opgevolgte nesten tussen de diverse kolonies werden in belangrijke mate bepaald door de zichtbaarheid van nesten. In een aantal kolonies wordt een groot deel van

de nesten in de loop van het voorjaar aan de zichtbaarheid onttrokken door het bladerdek. Kolonies met veel dode bomen (zoals die in de Bourgoyen) zijn gemakkelijker op te volgen.

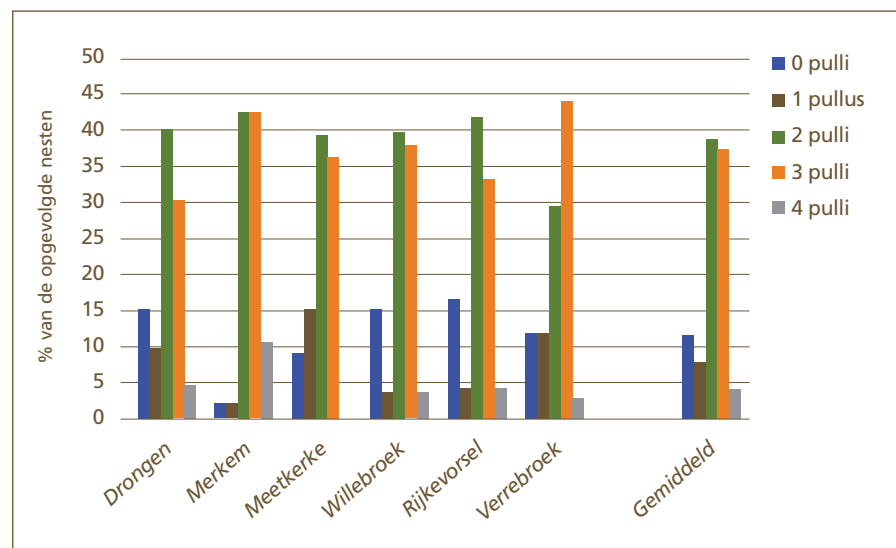
Resultaten

Het broedsucces bleek in de verschillende kolonies vrij gelijkaardig en lag in de buurt van twee vliegvlugge jongen per nest (Tabel 1). De Eendenkooi van Merkem stak er licht boven uit (ruim 2,5 jongen per nest). Voor alle onderzochte kolonies samen komen we aan gemiddeld 2,15 uitgevlogen jongen per nest. Dit ligt in de lijn van de cijfers van vorig jaar (SPANOGHE 2011).

Kolonie	(1) Aantal bezette nesten	(2) Aantal opgevolgde nesten	(3) Broedsucces/ productiviteit
Eendenkooi Merkem	182	47	2,57
Eendenkooi Meetkerke	117	33	2,03
Bourgoyen Drongen	112	112	1,99
Broek de Naeyer Willebroek	ca. 105	53	2,11
De Volharding Rijkevorsel	ca. 45	24	2,04
Verrebroekse Plassen	34	34	2,15

Tabel 1. De kolonies waar het broedsucces opgevolgd werd met vermelding van (1) aantal bezette nesten, (2) het aantal opgevolgde nesten en (3) het gemiddelde aantal uitgevlogen jongen per nest.

In Figuur 1 is de verdeling van het aantal pulli per nest weergegeven. Ruim 76% van de nesten telde 2 of 3 jongen. Nesten met 4 vliegvlugge jongen zijn relatief zeldzaam. Het aantal mislukte broedgevallen bedroeg gemiddeld bijna 12%, variërend van bijna 17% in Rijkevorsel tot amper 2% in Merkem. De oorzaken van mislukking zijn niet altijd gekend. In een aantal gevallen zijn omgevallen nestbomen of afgebroken nesttakken de oorzaak, vooral in kolonies met veel afgestorven bomen zoals in Rijkevorsel. Soms zijn gedurende een lange periode adulte vogels op het nest aanwezig – ogenschijnlijk broedend - maar lijken er geen jongen geboren te worden. Dit kan wijzen op onvruchtbare eieren. Weersomstandigheden hebben in 2011 wellicht geen belangrijke rol gespeeld in het mislukken van broedsels. De aprilmaand van 2011 was immers uitzonderlijk warm en droog. In hoeverre predatie een rol speelt is niet geweten.

Figuur 2. Verdeling van de nestgrootte (aantal vliegvlugge jongen per nest) in de verschillende onderzochte broedkolonies.

Aalscholver - Koen Devos

Als we de bekomen cijfers over het broedsucces toepassen op de volledige Vlaamse broedpopulatie (1200 paren), en rekening houdend met 12% mislukte broedgevallen, dan kunnen we aannemen dat in 2011 bij benadering 2580 jongen uitgevlogen zijn. Net na het uitvliegen is er nog een beperkte sterfte zodat het aantal jongen dat het stadium van onafhankelijkheid van de ouders bereikt iets lager zal zijn.

In een aantal gevallen werd vastgesteld dat na het succesvol uitvliegen van de jongen een nest opnieuw werd bezet door broedende Aalscholvers. Dit was het geval bij 12,5% van de nesten in Rijkevorsel; 7,5% in Willebroek; 2,1% in Merkem en 0% in Meetkerke. In deze gevallen is niet duidelijk in hoeverre het ging om nieuwe broedparen of om dezelfde paren die een tweede legsel begonnen. Deze nieuwe broedpogingen op eerder bezette nesten vingen meestal aan in de tweede helft van mei, soms pas in juni. Het broedsucces van deze late pogingen werd niet verder opgevolgd.

Vergelijking met andere regio's en landen

Het broedsucces blijkt vaak gerelateerd te zijn aan de fase waarin de kolonie zich bevindt. In nieuwe kolonies in volle groeifase is de reproductieve output het grootst. Op een gegeven moment ziet men meestal dichtheitsafhankelijke mechanismen optreden. Er worden minder jongen grootgebracht en de koloniegrootte stabiliseert of neemt zelf af. Tijdens de groeifase van de Deense broedpopulatie – die gemiddeld 26% per jaar bedroeg – werd de jongenproductie op gemiddeld 2,3 per paar en jaar geschat. Plaatselijk liep het broedsucces op tot 2,8 of zelfs 3,2 jongen per nest (BREGNBALLE 1996). Het gemiddelde in goede jaren in Duitsland en Nederland over de periode 1980-1990 was respectievelijk 2,0 en 2,4 (met maximale waarden van 2,6) (VAN EERDEN & GREGERSEN 1995). In Groot-Brittannië lag het gemiddeld aantal grote jongen in verschillende inlandse kolonies in 1997 en 1998 tussen 2,1 en 3,2 (NEWSON et al. 2005). In Italië bekwam men in de periode 1994 en 1998 cijfers van 1,5 tot 2,3 (VOLPONI 1999). Dichter bij huis, in de kolonie van Harchies (Henegouwen), noteerde JENARD (2007) in 2005 een gemiddelde van 1,7 uitgevlogen jongen per nest.

Het broedsucces in een kolonie kan ook een graadmeter zijn van de voedselomstandigheden en/of milieuomstandigheden in de omgeving. Zo is in het Nederlandse IJsselmeergebied in bepaalde jaren onder invloed van voedseltekorten een ware 'crash' van het aantal broedparen vastgesteld met een broedsucces dat ver onder de 1 dook (VAN EERDEN & GREGERSEN 1995). In de Biesbosch werd het opvallend lage broedsucces van 0,5 uitgevlogen jongen per nest in verband gebracht met de aanwezigheid van hoge concentraties van gechlloreerde koolwaterstoffen, wat resulteerde in een afname van de eischaaldikte en een grotere sterfte van embryo's in het ei en kleine jongen in het nest (BOUDEWIJN & DIRKSEN 1995). Ook weersomstandigheden (bijv. zware onweders) kunnen het broedsucces negatief beïnvloeden

maar dit blijft meestal beperkt tot één jaar. In dat opzicht wordt het interessant om de cijfers van 2012 – met een lange periode van koud en nat voorjaarsweer – naast die van vorige jaren te leggen.

Vergelijking met resultaten uit andere landen en regio's toont aan dat het broedsucces in de Vlaamse kolonies als vrij normaal kan worden bestempeld en wijst op een 'gezonde' en leefbare aalscholverpopulatie. Mogelijk heeft zich reeds een afname van het broedsucces voorgedaan ten opzichte van de periode 1997-2006 waarin de Vlaamse broedpopulatie een sterke groei kende. Uit die periode zijn echter geen gegevens over broedsucces beschikbaar.

Hoewel in principe nog steeds genoeg jongen worden grootgebracht om een verdere groei van de populatie toe te laten, is zowel de toename van het aantal broedparen als van het aantal kolonies in Vlaanderen helemaal stilgevallen. Mogelijk limiterende factoren zijn voedselaanbod en nestgelegenheid. Aanwijzingen van een prangend voedseltekort zijn er echter niet, ook al zijn er recent meldingen van een sterke achteruitgang van visbestanden in diverse openbare wateren. Er lijkt eerder sprake van het ontstaan van een soort evenwicht tussen de populatiegrootte en voedselbeschikbaarheid. Er is echter te weinig informatie beschikbaar over de ligging van de belangrijkste foerageerterreinen (en hun biomassa aan vissen) om dit ook te staven met wetenschappelijk onderbouwde gegevens.

Om de populatieontwikkeling van aalscholver in Vlaanderen beter te verklaren is het belangrijk om – naast broedsucces – ook een inzicht te krijgen in mortaliteit en emigratie/immigratie naar en van andere gebieden. Hiervoor is het echter nog wachten op meer resultaten van een recent opgestart kleurringonderzoek (zie ook kadertekst).

Koen Devos

koen.devos@inbo.be

Geert Spanoghe

geert.spanoghe@inbo.be

Terugmeldingen kleurringen

In het broedseizoen 2012 werden opnieuw 79 jonge aalscholvers van een kleurring voorzien, verspreid over de kolonies van Mol, Rijkevorsel, Verrebroek en Drongen. In totaal werden sinds 2010 reeds 172 aalscholvers gekleurringd. Het gaat om groene kleurringen met daarop drie witte letters, beginnend met K of B. Ook in de Waalse kolonie te Harchies worden dezelfde ringen gebruikt.

Tot dusver kregen we van de in Vlaanderen geringde vogels (slechts) vijf terugmeldingen binnen van op enige afstand van het broedgebied. Het gaat om waarnemingen in Vlaanderen zelf (IJzermonding Nieuwpoort, Lier Anderstad), in Nederland (2 gebieden) en Frankrijk (1 gebied). Om dit aantal terugmeldingen op te krikken doen we een hernieuwde oproep om uit te kijken naar aalscholvers met groene ringen. Afgelezen lettercombinaties kunnen samen met vermelding van datum, locatie en waarnemer doorgegeven worden aan Koen Devos koen.devos@inbo.be. Waarnemers krijgen dan een 'cv' van de vogel in kwestie toegestuurd.

Referenties

BOUDEWIJN T.J. & S. DIRKSEN, 1995. Impact of contaminants in the breeding success of the Cormorant *Phalacrocorax carbo sinensis* in the Netherlands. *Ardea* 83: 325-338.

BREGBALLE T., 1996. Reproductive performance in Great Cormorants during colony expansion and stagnation. PhD Thesis. NERI, Ronde, Denmark.

DEVOS K., 2011. Populatieontwikkeling van Aalscholvers in Vlaanderen, periode 2009-2011. *Vogelnieuws* 16: 4-9. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

JENARD P., 2007. Suivi détaillé de la reproduction du Grand Cormoran (*Phalacrocorax carbo*) dans les colonies d'Hensies en 2005 et comparaison avec les résultats de 1999. *Aves* 44: 79-90.

NEWSON S.E., HUGHES B., HEARN R. & BREGBALLE T., 2005. Breeding performance and timing of breeding of inland and coastal breeding Cormorants *Phalacrocorax carbo* in England and Wales. *Bird Study* 52: 10-17.

SPANOGHE G., 2011. Broedsucces van Aalscholvers in Oost-Vlaanderen in 2010. *Vogelnieuws* 16: 10-11. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.

VAN EERDEN M.R. & J. GREGERSEN, 1995. Long-term changes in the Northwest European population of Cormorants *Phalacrocorax carbo sinensis*. *Ardea* 83: 61-79.

VOLPONI S., 1999. Reproduction of a Newly-established Population of the Cormorant in Northeastern Italy. *Waterbirds* 22 (2): 263-273, 1999.

Junitelling van West-Vlaamse zomerganzen

Grauwe gans - Koen Devos

Op vraag van enkele projectpartners werd binnen het project Invexo (www.invexo.be) door INBO-medewerkers in juni een zomerganzentelling georganiseerd in West-Vlaanderen. Het was in 2010 moeilijk gebleken om een volledig beeld te krijgen van de ruilocaties. Hierdoor bleef in dat jaar het aantal afvangstacties, een van de pijlers van het ganzenbeheer binnen Invexo, beperkt in West-Vlaanderen. We concentreren ons in deze bijdrage op Canadese en grauwe gans, de twee meest voorkomende soorten in het projectgebied waarvan de populaties in het kader van Invexo worden beheerd.

Inleiding

Tijdens hun levenscyclus maken ganzen gebruik van verschillende gebieden. Over de broed- en overwinteringsgebieden is in Vlaanderen vrij veel informatie voorhanden via atlas- en monitoringprojecten. De gebieden die gebruikt worden als ruiplaatsen zijn daarentegen meestal minder goed gekend. Ganzen en andere watervogels zijn extra kwetsbaar in de ruiperiode omdat ze dan tijdelijk hun vliegvermogen verliezen. Om die reden concentreren ruiende ganzen zich in gebieden waar ze veilig zijn voor predatoren en waar voldoende voedsel aanwezig is (FOX & KAHLERT 2000, KAHLERT 2003). Ruiende ganzen zijn gevoeliger voor predatie en andere vormen van verstoring (KAHLERT 2006). Aangezien ze niet vliegend kunnen ontsnappen aan belagers, zijn open water en eventueel schuilmogelijkheid (vb. rietruigte) dus belangrijk. Verder moet een ruiplaats voldoende hoogwaardig voedsel kunnen aanbieden, aangezien ganzen naast energie voor foerageren ook nood hebben aan extra aminozuren voor het vervangen van hun veren (zie box "Wat gebeurt er met een ruiende gans"). Al deze elementen moeten bovendien vlot lopend of zwemmend te bereiken zijn. De vogels moeten ook lopend uit het water kunnen geraken (uitstapplaatsen).

Ganzen zijn meestal pas geslachtsrijp op de leeftijd van drie jaar. In de zomer bestaan ganzenpopulaties uit een mengeling van broedende en niet-broedende vogels, elk met een verschillend ruigedrag. Onvolwassen vogels leven meestal in groepsverband en houden zich op in gebieden met veel voedsel. Vaak verkennen

ze in deze periode ook al potentiële broedgebieden. In de ruiperiode verzamelen deze vogels zich in een beperkt aantal gebieden, in groepen die kunnen variëren van enkele tientallen tot vele honderden vogels. Aangezien broedende ganzen voor de keuze van de ruiplaats beperkt worden door de afstand die ze met hun jongen kunnen stappen, gebeurt het ruien bij deze dieren vaak in de nabijheid van de nestplaats.

Een goede kennis van ruigebieden is om diverse redenen belangrijk. Voor wilde ganzen is de bescherming en instandhouding van ruigebieden een cruciaal element om een goede staat van instandhouding van populaties te kunnen garanderen. Daarnaast is kennis van deze gebieden relevant voor het beheer van populaties. Het afvangen van niet-vliegvlugge ganzen in ruigebieden is een methode die, vooral bij niet-inheemse soorten, toegepast wordt om (lokale) populaties in te perken.

Methode

Alle waterlichamen groter dan 5 are (plassen, maar soms ook complexen van sloten, natte weilanden enz.) werden vooraf op kaart aangeduid op basis van de Biologische Waarderingskaart (karteringseenheid a = stilstaande wateren), stafkaarten en gebiedskennis. Het projectgebied werd opgedeeld in 7 sectoren en verdeeld onder groepjes van minimum twee tellers die het daarna op dezelfde dag (8 juni) doorkruisten en minimaal alle aangeduide waterpartijen bezochten. Het studiegebied besloeg alle West-Vlaamse arrondissementen met uitzondering van Ieper en komt dus niet overeen met het volledige grondgebied van de provincie. De grote sector Noord-West-Vlaanderen, waar traditioneel veel ganzen zitten, kon niet op één dag afgewerkt worden en werd in de daaropvolgende dagen door één teller (TA) vollediger geteld. Op elke potentiële ruiplek werd per soort het aantal vogels met daarbinnen het aandeel ruiers, (dons)jongen en adulte vogels genoteerd.

De datum van de telling werd zo gekozen dat ze dicht tegen de ruiperiode van grauwe en Canadese gans viel. Grauwe ganzen ruien hoofdzakelijk in juni-juli (CRAMP 1977, VOSLAMBER et al. 2004). Tijdens deze periode verliezen de ganzen gedurende ongeveer 28-38 dagen het vliegvermogen (FOX & KAHLERT 2000). Canadese ganzen ruien vanaf de eerste helft van juni en de rui duurt ongeveer één maand (CRAMP 1977, SMITH et al. 1999). Niet broedende ganzen ruien eerst en worden na 10-20 dagen gevolgd door hun broedende soortgenoten (SMITH et al. 1999).

Resultaten

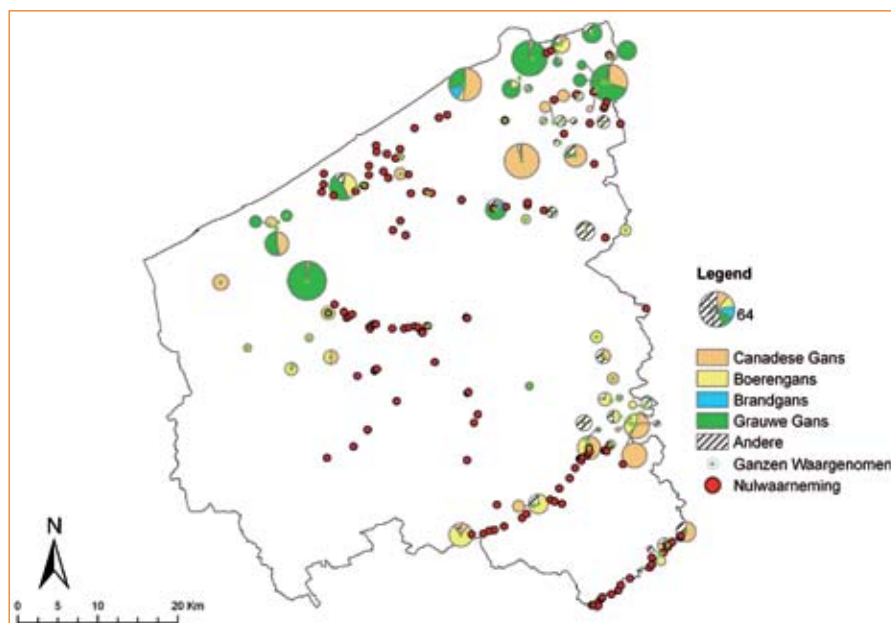
In totaal werden tijdens de junitelling ongeveer 900 ganzen geteld. De meest getelde soorten waren grauwe en Canadese gans, die samen 72 % van het totale aantal uitmaken, gevolgd door boerengans (17 %) en nijlgans (10 %). De aantallen van de overige soorten waren verwaarloosbaar. Opvallend is dat tijdens de jultelling van 2011 1500 ganzen meer geteld werden. Daarvoor zijn vooral de aantallen grauwe ganzen verantwoordelijk (Tabel 1). Tijdens de junitelling werden meer dan 300 Canadese ganzen waargenomen, waaronder ook vier exemplaren kleine Canadese gans *Branta canadensis hutchinsi*.

De kustpolders en de Leievallei springen in het oog als belangrijke pleisterplaatsen van ganzen in juni (Figuur 1 op volgende pagina).

Tabel 1. Vergelijking van de totale aantallen ganzen in West-Vlaanderen geteld tijdens de ruiplaatstelling en de simultaantelling van 2011.

	8 juni	16-17 juli
Grauwe gans	329	1897
Canadese gans	313	207
Boerengans	157	198
Nijlgans	87	94
Brandgans	11	7
Indische gans	1	0
Chinese knobbelgans	0	1
Magelhaengans	0	1
Totaal	898	2405

Figuur 1. Verhouding van de verschillende ganzensoorten op in juni 2011 getelde plaatsen in West-Vlaanderen. Bezochte waterlichamen waar geen ganzen waargenomen werden zijn als nul waarneming weergegeven (Gegevens: INBO).

Tabel 2. Gebieden met minstens tien grauwe, Canadese of boerenganzen in West-Vlaanderen tijdens de telling van 8 juni 2011.

Gemeente	Toponiem	grauwe gans	Canadese gans	boerengans
Zeebrugge	Achterhaven Zeebrugge	13		
Veurne	Decantatiebekkens voormalige suikerfabriek		12	
Knokke	Kleyne vlakte Zwin	12		
Snaaskerke	Schorre	17		15
Sijsele	Stort Dekeyser		18	
Uitkerke	Uitkerkse polder	16	28	
Brugge	Gulden Vlieslaan ('t Stil Ende)		58	
Desselgem	Afgesneden leiearm Munkenhof		15	10
Heist	Kleiputten	60		
Kerkhove	Heie		11	
Knokke	Zegemeer			10
Kortrijk	Leie Havenkaai			14
Lapscheure	Hoeve Sint-Donaas	48	21	
Loppem	Watermolenvijver	13		
Menen	Leie			22
Oostkerke en Hoeke	Fort Sint-Donaas	18		
Sint-Baafs-Vijve	Leie Zulte		31	
Sint-Joris	Spaarbekken Nieuwpoort	15	13	
Stuivekenskerke	Kleiputten Stuivekenskerke	74		
Oeselgem	Leie		20	12

De belangrijkste locaties waar tijdens de junitelling ganzen waargenomen werden zijn weergegeven in Tabel 2. Op veel locaties waren nog vliegvlugge ganzen aanwezig, of kon niet uitgemaakt worden of de vogels effectief al in de rui waren. Slechts in een viertal gebieden werd met zekerheid melding gemaakt van de aanwezigheid van ruiende ganzen: Hoeve Sint-Donaas (48 grauwe ganzen), Spaarbekken Nieuwpoort, Decantatiebekkens suikerfabriek Veurne en een plasje aan de Lovaart te Alveringem (resp. 13, 12 en 3 ruiende Canadese ganzen). Van een aantal andere locaties is wel geweten dat er ganzen komen ruien, zoals de Watermolenvijver te Loppem, het spaarbekken van Nieuwpoort of 't Stil Ende te Brugge. In 2011 werden hier dan ook enkele tientallen Canadese ganzen gevangen. Aan de kleiputten van Heist werd een opvallend grote groep grauwe ganzen zonder pulli waargenomen, mogelijks is hier ook een ruiplaats aanwezig.

Bespreking

Tijdens de junitelling werden in West-Vlaanderen opvallend weinig grauwe ganzen geteld. Het ging slechts om een fractie van de aantallen die tijdens de simultaantelling in juli (weekend 16-17 juli) werden gezien (Tabel 1). In juli worden weliswaar volledige gebieden (niet enkel waterplassen) simultaan geteld, met de bedoeling een trendanalyse over telgebieden uit te voeren (ADRIAENS et al. 2010, 2011), maar toch is dit verschil opmerkelijk. De teldatum van 8 juni overlapt zeker nog met de broedperiode van grauwe gans. Gezien het lage aantal locaties waar effectief ruiende ganzen gezien werden, is het meer dan waarschijnlijk dat tijdens deze telling vooral broedlocaties geteld werden, eerder dan ruiplaatsen. Omdat de vogels vaak in het riet of andere hoge vegetatie verscholen zitten zijn ze dan moeilijker te tellen (TOLKAMP & GULDEMOND 2007), wat ook deels de lage aantallen grauwe ganzen kan verklaren. Het vermoeden bestaat echter dat een groot deel van de niet-broedende vogels in die periode wegtrekken uit Vlaanderen om de rui door te brengen in Nederland. Onderzoek met nekringen wees eerder al op regelmatige verplaatsingen van ganzen uit de Oostkustpolders naar het Nederlandse Deltagebied in de zomerperiode (VERSCHEURE & KUIJKEN 2005). Voor de grauwe ganzen uit West- en Oost-Vlaanderen zijn vermoedelijk ook ruiplaatsen in Zeeuws-Vlaanderen belangrijk. De Saeftinghepolder is met bijna 6000 vogels het belangrijkste gebied voor overzomerende grauwe ganzen in Zeeuws-Vlaanderen. De Sophiapolder, Axelse Kreek, het Groot Eiland en de Baarzandse Kreek huisvesten kleinere aantallen (200-400) in de zomer (DE BOER 2011). Van niet-broedende grauwe ganzen is al lang bekend dat ze fikse afstanden kunnen afleggen om geschikte ruiplaatsen te vinden (SALOMONSEN 1968). Zo staan o.a. de Oostvaardersplassen bekend als een belangrijk gebied voor ruiende grauwe ganzen uit Noord- en Oost-Europa. De ruimigratie naar dit moerasgebied verloopt er synchroon met de snelste groeiperiode van de voedselplant, riet (LOONEN et al. 1991). Onderzoek met nekringen toonde aan dat groepen grauwe ganzen, wellicht onder invloed van voedselbeschikbaarheid, ook terugtrekken naar het noorden (Noorwegen, Zweden, Denemarken) om er te ruien (LOONEN et al. 1991). Zolang de jongen niet vliegvlug zijn, zijn broedende grauwe ganzen minder mobiel en houden ze zich in de omgeving van de broedplaats en in de buurt (< 150 m) van water op, zelfs al zijn er betere voedselgronden voorhanden in de ruimere omgeving (FOX & KAHLERT 2000, VOSLAMBER et al. 2004).

Ook bij Canadese ganzen is gekend dat ze aanzienlijke afstanden kunnen afleggen om een geschikte ruiplaats te vinden (ALLAN et al. 1995). Onderzoek met nekringen bij Canadese gans in Vlaanderen (COOLEMAN et al. 2005) suggereert dat verplaat-

Canadese gans - Koen Devos

Grauwe gans - Koen Devos

singen zich bij deze soort hoofdzakelijk binnen het Vlaamse grondgebied afspelen (en zelfs zelden buiten een actieradius van 50 km van de ringplaats vallen). We kunnen aannemen dat dit ook het geval is voor ruiverplaatsingen. Recente gegevens uit Nederland tonen echter aan dat verplaatsingen over veel langere afstanden wel degelijk voorkomen. Sinds 2007 worden op verschillende plaatsen in Noord-Nederland (Drenthe, Groningen en Friesland) Canadese ganzen in de rui gevangen en geringd met halsbanden en kleurringen. De waterrijke gebieden in Noord-Nederland oefenen een grote aantrekkingskracht uit op ruiende ganzen. Vooral jonge, niet-geslachtsrijpe ganzen en vogels waarvan het broeden mislukte vertonen ruitrek (HULSCHER & DRIESSEN 2011, TANGER & VOSLAMBER 2011). Uit tellingen blijkt dat het aantal ruiende ganzen in de periode 2000-2007 veel sterker steeg dan het aantal broedvogels, wat verklaard werd door substantiële aantallen van elders afkomstige vogels (NIENHUIS et al. 2011). Deze ganzen komen uit een zeer ruim geografisch gebied, vnl. uit het zuiden van Nederland (tot Zeeuws-Vlaanderen) en Midden-Duitsland, maar ook met Zweden, Denemarken en Vlaanderen zijn er uitwisselingen (VOSLAMBER 2011). Een volwassen vrouwtje dat in 2010 in de buurt van Groningen geringd werd, bleef daar in de ruime omgeving hangen tot januari 2011. In maart 2011 dook deze vogel op ten zuiden van Gent. In juni zat deze vogel terug in Noord-Nederland op de plek waar ze geringd werd. In hoeverre dergelijke verplaatsingen een recent fenomeen zijn, of het zwervgedrag van Canadese gans systematisch onderschat werd, is voorlopig niet bekend. Wie echter Canadese ganzen met kleurringen of halsbanden (donkergroen met witte inscriptie) waarneemt, kan deze kwijt op www.geese.org.

Het ruien van Canadese gans gebeurt in open gebieden, dichtbij water met voldoende voedsel. Graslanden, parken, golfterreinen en dergelijke vormen hiervoor een goed habitat (SMITH et al. 1999). Tijdens de telling in juni werden relatief weinig en opvallend kleine ruiconcentraties aangetroffen in West-Vlaanderen, ook al zijn er ogenschijnlijk geschikte ruigebieden aanwezig. Een verklaring is mogelijk te vinden

in eerdere afvangacties op gekende ruilocaties. In 2009 werden voor West-Vlaanderen 56 in de rui gevangen Canadese ganzen gerapporteerd. In 2010 en 2011 werden er in het kader van Invexo respectievelijk nog eens 94 en 312 gevangen. Daarnaast kunnen ook ruiverplaatsingen naar gebieden in Oost-Vlaanderen aan de basis liggen van het ontbreken van grotere groepen ruiers of zou de teldatum iets te vroeg gekozen kunnen zijn.

Conclusies

Een vergelijking van de ruitelling in juni met de jaarlijkse simultaantelling die omstreeks 15 juli wordt verricht (net na het broedseizoen) (Tabel 1) toont aan dat tellingen van overzomerende ganzen een duidelijk verschillend resultaat kunnen opleveren naargelang het tijdstip van de telling. Dit kan niet louter toegeschreven worden aan een verschillende telmethodiek. Populaties bereiken normaal gezien een maximale grootte net na het broedseizoen wanneer een nieuw contingent jonge vogels de populatie vervoegt en vooraleer de periode met grootste sterfte (winter) aanbreekt. Plaatselijk kunnen de aantallen in het zomerhalfjaar ook sterk variëren onder invloed van ruitrek. De hoofdzakelijk onvolwassen vogels verplaat-

Wat gebeurt er met een ruiende gans?

Over het algemeen wordt aangenomen dat ganzen tijdens de rui voedselstress kennen (o.a. ANKNEY 1979). Hoewel dit niet in alle ganzenpopulaties werd vastgesteld, toonde een studie op Deense grauwe ganzen inderdaad aan dat het lichaamsgewicht van de vogels in de ruiperiode (van 26 mei tot 26 juni) terugviel van gemiddeld 3.67 kg (± 0.12 SE) bij de start van de rui naar 2.91 kg (± 0.04), een afname van 20 % van hun originele gewicht (FOX & KAHLERT 2005). Op basis van autopsies bleek het grootste deel van dit gewichtsverlies (gemiddeld 760 gram) toe te schrijven aan het opgebruiken van vetreserves, maar bleek ook dat orgaan- en spiermassa toe- en afnames vertoonde tijdens de rui. Tegelijk nam de tijd die dagelijks aan foerageren werd besteed zwaar af tijdens de rui. Op een daglichtperiode van 4:00 t.e.m. 22:00 uur foerageerden de Deense grauwe ganzen bijna 10 uur. Tijdens de rui viel dit terug tot 4 uur en gingen de vogels plotseling ook 's nachts foerageren, wellicht om predatie te vermijden (KAHLERT et al. 1996). Uit analyses bleek ook dat de stikstofinname tijdens de rui verdubbelt wat vooral verklaard wordt door een betere absorptie van stikstofverbindingen (FOX & KAHLERT 2002). In lijn hiermee viel ook de keutelproductie van grauwe ganzen tijdens de rui terug met meer dan 60 % vergeleken met de niet-ruiperiode en ook het gewicht van de keutels nam af. Ganzen hebben in de rui extra opname van stikstof nodig, aanwezig in eiwitten zoals het keratine waaruit veren bestaan, voor de her groei van de slagpennen. In het plantenmateriaal waar ze normaal op foerageren zijn deze verbindingen maar zeer beperkt beschikbaar voor ganzen. Het is aangetoond dat grauwe gans tijdens de rui zijn dieet kan richten op het meest proteïnerijke voedsel. Deense grauwe ganzen op het eiland Saltholm exploiteerden in de rui bijvoorbeeld zeer gericht gewoon kweldergras *Puccinellia maritima* of knollen van *Scirpus maritimus*, soorten met hoge stikstofinhoud (FOX et al. 1998a). Heenknollen zijn trouwens ook een bekende voedselbron van grauwe ganzen in Saeftinghe (CASTELIJNS & JACOBUSSE 2010). Maar dit is niet het enige mechanisme waarmee de vogels hun stikstof- en energiebalans in de rui in orde krijgen. Volgens FOX EN KAHLERT (2002) past het spijsverteringsstelsel van ganzen zich tijdens de rui ook fysiologisch aan de hogere stikstofvraag aan. Of deze gedragsmatige (vb. nachtelijk foerageren) en fysiologische aanpassingen zich ook voordoen in de Vlaamse context, is nog maar de vraag. Het is bekend dat sommige Europese populaties een constant lichaamsgewicht kunnen handhaven tijdens de rui, wellicht omdat op hun ruiplaatsen condities aanwezig zijn die kunnen voldoen aan de extra energievereiste van de vogels (HOHMAN et al. 1992, FOX et al. 1998b). Hiervoor zou onderzoek nodig zijn naar het gedrag en dieet van ganzen en de stikstofinhoud daarvan.

Canadese gans - Koen Devos

sen zich tijdelijk en soms over grote afstanden naar andere gebieden om er de rui door te brengen. Dit maakt dat simultaantellingen tijdens het broedseizoen en in de ruiperiode geen goed beeld geven van de maximale aantallen ganzen die in de zomerperiode aanwezig kunnen zijn. Zoals reeds eerder was vastgesteld is half juli een meer geschikte periode voor het tellen van zomerganzen is (HUYSENTRUYT et al. 2010). De meeste vogels broeden dan niet meer, de jongen zijn vliegvlug maar zitten nog in de buurt van de broedgebieden. De vogels zijn niet meer in de rui maar zitten toch nog geconcentreerd zodat ze goed te tellen zijn. Om de trend in de Vlaamse post-broeding populatie op te volgen zijn de watervogeltellingen in de winterperiode (oktober-maart) goed bruikbaar.

Ook al zijn tellingen in de ruiperiode weinig geschikt om populatiegrootte en aantalsevolutie van zomerganzen te bepalen, ze leveren wel nuttige informatie over de aan- of afwezigheid van ganzen in ruigebieden. Die informatie kan belangrijk zijn voor het beheer van lokale of regionale populaties (afvangen ruiconcentraties). Het onderscheid tussen een ruillocatie en een broedlocatie was in de praktijk echter moeilijk. Een belangrijke vraag, die gedeeltelijk met ruitellingen beantwoord zou kunnen worden, blijft verder of het afvangen van groepen ruiende ganzen, zoals dat binnen Invexo georganiseerd wordt, een effect heeft op het ruigedrag. Gaat een groter aandeel niet-broedende Canadese ganzen eveneens uitwijken naar "veiligere" ruigebieden bijvoorbeeld? Dit kan op termijn een probleem opleveren voor de effectiviteit van deze beheervorm.

Tim Adriaens
tim.adriaens@inbo.be
Paul Van Daele
Frank Huysentruyt
Sander Devisscher
Jim Casaer
Koen Devos

Referenties

- ADRIAENS T., HUYSENTRUYT F., DEVISSCHER S., DEVOS K. & CASAER J., 2010. Simultaantelling overzomerende ganzen in Oost- en West- Vlaanderen. Vogelnieuws 15: 4-11.
- ADRIAENS T., HUYSENTRUYT F., DEVISSCHER S., DEVOS K. & CASAER J., 2011. Simultaantelling overzomerende ganzen in Oost- en West-Vlaanderen. Vogelnieuws 17: 24-30.
- ALLAN J.R., KIRBY J.S. & FEARE C.J., 1995. The biology of Canada geese *Branta canadensis* in relation to the management of feral populations. Wildlife Biology 1(3): 129-143.
- ANKNEY C.D., 1979. Does the wing moult cause nutritional stress in Lesser Snow Geese? Auk 96, 68-72.
- CASTELIJNS H. & JACOBUSSE C., 2010. Spectaculaire toename van Grauwe ganzen in Saeftinghe. De Levende Natuur jan 2010: 45-48
- DE BOER V., 2011. Zomerganzen in Zeeuws-Vlaanderen in 2011 met een vergelijking met de tellingen in 2006, 2007, 2009 en 2010. SOVON-inventarisatierapport 2011/18. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- FOX A. D., KAHLERT J. & ETTRUP H., 1998a. Diet and habitat use of moulting greylag geese *Anser anser* on the Danish island of Saltholm. Ibis 140: 676-683.
- FOX A.D. & KAHLERT J., 2000. Do moulting Greylag Geese *Anser anser* forage in proximity to water in response to food availability and/or quality? Bird Study 47(3): 266-274.
- FOX A.D. & KAHLERT J., 2003. Repeated grazing of a salt marsh grass by moulting greylag geese *Anser anser*: does sequential harvesting optimise biomass or protein gain? Journal of avian biology 34(1): 89-96.
- FOX A.D. & KAHLERT J., 2005. Changes in body mass and organ size during wing moult in non breeding greylag geese *Anser anser*. Journal of avian biology 36(6): 538-548.
- FOX, A. D., KAHLERT, J., WALSH, A. J., STROUD, D. A., MITCHELL, C., KRISTIANSEN, J. N. AND HANSEN E. B., 1998b. Patterns of body mass change during moult in three different goose populations. Wildfowl 49: 45-56.
- HULSCHER J. & DRIESSEN P., 2011. Ruitrek van Canadese ganzen bij Haren (Gr) in 2009-2010. De Grauwe Gors 2011(3): 120-127.
- HUYSENTRUYT F., DEVOS K. & CASAER J., 2010. Het bepalen van mogelijke herkomstgebieden bij landbouwschade door overzomerende ganzen. Rapporten van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek 2010 (INBO.R.2010.9). Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- KAHLERT J., 2003. The constraint on habitat use in wing moulting Greylag Geese *Anser anser* caused by antipredator displacements. Ibis 145(1): E45-E52.
- KAHLERT J., 2006. Factors affecting escape behaviour in moulting Greylag Geese *Anser anser*. Journal of Ornithology 147(4): 569-577.
- KAHLERT J., FOX A.D., ETTRUP H., 1996. Nocturnal feeding in moulting Greylag Geese *Anser anser* - an anti-predator response? Ardea 84, 15-22
- KLOK C., VAN TURNHOUT C., WILLEMS F., VOSLAMBER B., EBBINGE B., & SCHEKKERMAN H., 2010. Analysis of population development and effectiveness of management in resident greylag geese *Anser anser* in the Netherlands. Animal Biology 60: 373-393.
- LOONEN M., ZIJLSTRA M., & VAN EERDEN M.R., 1991. Timing of wing moult in Greylag Geese *Anser anser* in relation to the availability of their food plants. Ardea 79: 253-260.
- MADSEN J. & MORTENSEN C.E., 1987. Habitat exploitation and interspecific competition of moulting geese in East Greenland. Ibis 129, 25-44.
- NIENHUIS J., NIENHUIS-POEL J., & VOLTEN P., 2011. Aantalsontwikkeling van Grote Canadese Ganzen in Noord-Nederland. De Grauwe Gors 2011(3): 112-119.
- SALOMONSEN F., 1968. The moult migration. Wildfowl 19: 5-24.
- TANGER D. & VOSLAMBER B., 2011. Ruitrek van Canadese ganzen over Nederland in relatie tot de veiligheid rond vliegvelden. De Grauwe Gors 2011(3): 135-137.
- TOLKAMP W. & GULDEMOND J.A., 2007. Monitoring Zomerganzen Plan van Aanpak voor een jaarlijkse integrale telling in Zuid-Holland. CLM Onderzoek en Advies, Culemborg.
- VERSCHEURE C. & KUIJKEN E., 2005. Hoe honkvast zijn onze Grauwe Ganzen *Anser anser*? : resultaten van een project met nekringen in de Oostkustpolders. Natuur.oriolus 71(bijlage) : pp. 145-151
- VOSLAMBER B., 2011. Canadese Ganzen in Groningen: herkomst ruiende vogels. De Grauwe Gors 2011(3): 128-134.

Monitoring van vogels in de Waaslandhaven

Periode 2003-2011

Geoorde fuut - Yves Adams - Vilda

Dit jaar begon de monitoring in de Waaslandhaven aan zijn tiende jaar. De rechtstreekse aanleiding was en is nog steeds het Nooddecreet van 2001 dat de vergunningen voor de bouw van het Deurganckdok koppelde aan compensatiemaatregelen voor natuur. Deze bestonden uit een netwerk van tijdelijke en permanente natuurgebieden waarin de verschillende habitats aanwezig moesten zijn voor de soorten die eerder voorkwamen in de ontwikkelde of nog te ontwikkelen gebieden van het Deurganckdok.

Op het moment dat deze compensatiegebieden een beetje vorm kregen, werd al verder gedacht aan de definitieve configuratie van de natuur het Linkerscheldeoevergebied. Er werden instandhoudingsdoelstellingen voor het gebied opgesteld, die vervolgens ruimtelijk werden vertaald in verschillende mogelijke scenario's. Deze scenario's werden meegenomen in het plan-MER voor de afbakening van de Zeehaven van Antwerpen. Hieruit volgde een Meest Maatschappelijk Haalbaar Alternatief (MMHA), waarvoor momenteel een GRUP wordt voorbereid. In dit MMHA werd voorzien in een maximale overlap met gebieden van het vernieuwd Sigmaplan, zodat beide doelstellingen zoveel mogelijk op een gemeenschappelijke oppervlakte kunnen worden gerealiseerd. Hieronder gaan we in op de monitoringresultaten van broedvogels in de huidige gebieden. We doen dit aan de hand van de doelhabitats waaraan alle doelsoorten worden opgehangen. Nieuwe ontwikkelingen als het MMHA wordt gerealiseerd zullen ook in de monitoring worden opgenomen, zodat we de evolutie kunnen blijven volgen.

Kievit - Koen Devos

De broedvogelmonitoring spitst zich niet alleen toe op de compensatiegebieden maar evenzeer op de permanente natuurgebieden in het Linkerscheldeoevergebied. In deze gebieden wordt jaarlijks een territoriumkartering uitgevoerd door vrijwilligers of medewerkers van INBO. Omdat verschillende soorten (bv. kievit en scholtekster) ook nog tot broeden komen in het landbouwgebied of op restzones in de haven worden ook deze gebiedsdekkend geteld. Hierdoor krijgen we een zicht op de trend van de volledige populatie in het Vogelrichtlijngebied en wat het belang van de compensatiegebieden voor deze soorten is. Door onze beperkte professionele bezetting kon voor soorten die zeer verspreid broeden in het Linkerschelde-

oevergebied, zowel in de polders, de natuurgebieden als ook op soms ontoegankelijke terreinen in het havengebied, het exacte aantal niet elk jaar bepaald worden. Dit wordt in aantaloverzichten meegenomen door gebruik van het teken >, waarmee wordt aangegeven dat dit een absoluut minimum is voor het betreffende jaar. Kolonies werden opgevolgd door eenmalige nesttellingen op het piekmoment van het broeden. Waar kolonies niet goed bereikbaar waren, werd het aantal broedparen geschat aan de hand van bij paniek rondvliegende vogels boven de nestplaats.

Weidevogelgebied

In de vorige nieuwsbrief kon u al lezen hoe het gros van de weidevogels op Linkeroever de twee grote nieuwe graslandcomplexen al ontdekt hebben: Doelpolder Noord met de Brakke kreek en Putten West met de Zoetwaterkreek.

De aantallen van de typische broedvogelsoorten van weidevogelgebied voor het volledige gebied zijn weergegeven in Tabel 1.

Tabel 1. Aantal territoria van soorten van weidevogelgebied

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Kievit	323-334	> 260	> 200	283	> 210	173	254	341	304
Scholekster	55-61	> 50	> 55	74	> 72	71	85	91	98
Grutto	32-39	> 55	38	52	> 47	51	63	101	96
Wulp	>1	>1	5	5	3	1	3	5	4
Tureluur	58-59	> 60	> 70	84	71	70	104	126	97
Veldleeuwerik	87	> 60	> 55	>74	>48	>67	86	> 76	106
Graspieper	> 23	> 20	> 20	23	18	44	29	> 29	37
Gele kwikstaart	> 13	14	11	23	18	21	13	> 38	52

In Doelpolder Noord en Putten West namen niet alleen de steltlopers toe. Veldleeuwerik en gele kwikstaart bouwden hier ook degelijke populaties op. Extensief graslandbeheer zonder bewerking of beweiding voor de zomer werpt hier zijn vruchten af. Gele kwikstaart gedijt nog in het omringende akkerland zoals overal een beetje in Vlaanderen, veldleeuwerik daarentegen is er nog maar marginaal aanwezig.

Situering van avifaunistisch belangrijke gebieden op de linker Scheldeoever

De steltlopers hebben hier en daar in het havengebied nog enkele restzones waar soms hoge dichtheden voorkomen en schijnbaar goede broedsuccessen worden behaald. Denk bijvoorbeeld aan de omgeving van de Kallo Sluis of de terreinen van AGS aan de Kruipin. Scholekster broedt daarnaast ook nog op daken, parkings, elektriciteits- of gasinstallaties en tussen spoorwegrails. In vrijwel ieder hoekje van de haven vind je nog een paartje. In totaal is hij zo veel minder afhankelijk van de weidevogelgebieden. Net zoals kievit komt hij ook nog verspreid voor in het akkerland. De kans op enig broedsucces hangt er echter sterk af van landbouwactiviteiten in het vroege voorjaar.

Het broedsucces van deze soorten blijft nog een belangrijk hiaat in de kennis. Binnen het uitgebreide takenpakket van de monitoring is het niet mogelijk hier grondig onderzoek naar uit te voeren, maar zo ver als mogelijk wordt er sinds 2011 toch enige aandacht aan besteed. Het beperkt zich tot het steekproefmatig opvolgen van het nestsucces in de verschillende gebieden en het onderzoek naar de aanwezigheid van bodemfauna in de weidevogelgebieden.

Plas en oever

De gebieden bedoeld voor Plas en oever zijn Drijdijck, de Zoetwaterkreek en de Verrebroekse Plassen. Er zijn echter ook grote plassen in de weidevogelgebieden:

Tabel 2. Aantal territoria van soorten van plas en oever

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lepelaar	1	5	11	14	19	19	18	20	32
IJsvogel	2-3	2	3	2	3	7	1	1	0
Dodaars	18 à 19	44	40	33	32	63	54	43	41
Geoorde fuut	18	74	102	84	76	56	62	35	46
Bergeend	> 148	>150	> 140	183	>150	>172	>162	> 180	204
Zomertaling	2	1	1	0	3	8	7	6	3
Krakeend	> 80	> 90	> 85	107	>110	>140	>80	>102	119
Slobeend	> 31	> 30	>40	39	>38	49	18	46	55
Kuifeend	> 61	> 60	> 70	75	>71	112	85	146	144
Tafeleend	> 18	> 30	> 40	48	45	57	22	30	24
Oeverzwaluw	285	950	>750	1185	750	1053	1086	801	710

De takkenhoop waar de lepelaarkolonie op nestelt, wordt jaarlijks wat bijgewerkt om een voldoende plaats te bieden voor meer dan 20 nesten. - Geert Spanoghe

De Vlake van Zwijndrecht werd in 2011 heringericht om nog enkele jaren te voldoen als broedgebied voor kluten, plevieren en visdief. - Geert Spanoghe

de Zoetwaterkreek en de Brakke Kreek. Verschillende soorten die we bij Plas en oever behandelen, halen hun hoogste aantallen daar. De Verrebroekse Plassen is echter een tijdelijk compensatiegebied. Binnen het MMHA wordt een nieuw plassengebied voorzien. Intussen zijn de Verrebroekse Plassen wel uitgegroeid tot een zeer belangrijk gebied voor deze soortengroep, met onder andere een nog steeds groeiende kolonie Lepelaars.

Het kleurringen van de jonge lepelaars is een grote hulp bij het bepalen van het broedsucces van de kolonie. Doordat heel wat familietjes zo lang na het uitvliegen te herkennen zijn, vergemakkelijkt dit het bepalen van het aantal uitgevlogen jongen. De terugmeldingen tot nu toe weerspiegelen wat de Nederlandse gegevens ons leerden. Hieruit blijkt dat lepelaars echte ontdekkingsreizigers zijn. Ze belanden al op Madeira en de Kaapverdische eilanden.

Een andere soort waarvoor de Waaslandhaven het kerngebied is in Vlaamse context betreft de geoorde fuut. Deze soort blijkt moeilijk te inventariseren door zijn hoge mobiliteit tijdens het broedseizoen. Tientallen paartjes lijken wekenlang verschillende gebieden af te dwalen om dan meestal pas goed in mei, soms pas in juni toch op een paar plaatsen geconcentreerd te gaan broeden. De laatste jaren namen de aantallen af. Er worden al enkele jaren geen kolonietjes van meer dan 15 broedparen geteld. Het totaal wordt jaarlijks bekomen door een mooie spreiding over 5 à 6 gebieden. Zomertaling reageert positief op de grootschalige natuurontwikkeling. Jaarlijks worden verschillende paartjes met jongen waargenomen.

De Verrebroekse Plassen daalden in belang voor de verschillende soorten eenden. De meeste soorten kenden echter een nog duidelijkere stijging in de nieuwe gebieden. Kuifeend, krakeend en bergeend lijken hierdoor toch hogere aantallen te halen dan voor hun inrichting. Daarnaast dienen de aantallen eenden die over de jaren werden bekomen met een licht voorbehoud genomen te worden. Net zoals de geoorde fuut zorgt hun hoge mobiliteit voor vertekende resultaten indien de territoriumkartering strikt wordt gevolgd. Sinds 2012 worden nu gebiedsdekkende simultaantellingen uitgevoerd over zowel de Linker- als de Rechteroever. Op die manier zien we hoe de totale populatie doorheen het broedseizoen evolueert en hopen we de aantallen per gebied beter te kunnen interpreteren.

Rietveld Kallo, met als doelstelling 50 ha Riet en water, werd in 2011 afgewerkt. De rietzones moeten zich nu volop ontwikkelen om zo een belangrijke aanvulling van dit habitat op het Groot Rietveld te worden. - Geert Spanoghe

Riet en water

Het Nooddecreet duidt de Steenlandpolder en de Zoetwaterkreek aan als gebieden waar rietlanden moeten ontwikkeld worden. Daarnaast komt dit al voor in de permanente natuurgebieden Groot Rietveld en Haasop, die als historisch passief worden beschouwd, waarmee compensaties voor vroegere verliezen zoals de aanleg van het Verrebroekdok bedoeld worden. Ook de buitendijkse gebieden, Schor Ouden Doel en Ketenisse dragen in grote mate bij tot de aantallen rietbroeders. Ondertussen werd ook het Rietveld Kallo aangelegd dat onder andere verliezen ten gevolge van de aanleg van de Liefkenshoek spoortunnel compenseert.

Tabel 3. Aantal territoria van soorten van riet en water. Getallen tussen haakjes zijn schattingen.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Roerdomp	1	2	1	2	2	3	2	0	0
Woudaapje	0	0	0	0	0	0	2	2	3
Bruine kiekendief	21-22	26	23	21	11-12	15	11	11	10
Porseleinhoen	2	0	4	0	0	1	0	0	1
Waterral	> 24	> 13	>15	20	19	23	19	32	30
Blauwborst	> 188	> 180	> 150	171	> 170	>167	>237	>225	>236
Snor	1	4	4	4	0	1	2	5	4
Sprinkhaanzanger	9 à 10	11	> 5	18	16-17	20	21	21	27
Rietzanger	(24)	> 60	> 40	69	> 30	>40	71	78	103
Kleine karekiet	(220)	> 200	> 200	403	> 370	> 450	>483	>587	>660
Grote karekiet	0	0	0	0	0	1	1	0	0
Bosrietzanger	> 30	> 40	> 35	73	> 80	> 70	>63	> 58	>43
Baardmannetje	(15)	11	17	21	26	>16	29	43	28
Buidelmees	1	0	2	0	0	1	0	1	1
Rietgors	(100)	< 100	> 70	115	>100	> 100	>140	>154	>139

Roerdomp en sinds 2009 ook Woudaapje mogen tot de vaste broedvogels van het Groot Rietveld gerekend worden. Na een afwezigheid van twee jaar zingen dit jaar immers weer twee roerdompen in het gebied. Met bijkomende broedvogels als baardmannetje, bruine kiekendief, snor en buidelmees is dit beslist één van Vlaanderens topgebieden. De gemeenschap van rietbroeders zal nog versterkt worden eens het riet goed uitbreidt op Rietveld Kallo.

Baardmannetje - Koen Devos

Bruine kiekendief lijkt na een serieuze daling nu beperkt tot de topgebieden. Momenteel flirten we met de grens van de 10 broedparen. Verspreide koppeltjes op half opgeschoten vlaktes in het havengebied behoren tot het verleden. Enerzijds werden een aantal gebieden waar de soort vroeger broedde ingenomen, anderzijds kan de intrede van de vos in de Waaslandhaven het broeden in drogere rietgebieden ook wel ontraden. Blauwborst, sprinkhaanzanger, rietzanger, rietgors en vooral kleine karekiet toonden echter wel een toename. Op de Verrebroekse Plassen namen deze soorten toe door een uitbreiding van droog riet. Behalve sprinkhaanzanger komen deze soorten nu ook voor in de randen van de weidevogelgebieden door het extensief beheer van de rietsloten. Dit laatste geeft soms conflicten met de doelstelling voor weidevogels waardoor in weloverwogen zones het riet wordt teruggedrongen door maaibeheer en beweiding.

Baardmannetje komt zowel binnen- als buitendijks voor. Het broedbestand in de twee schorgebieden vertoont grote schommelingen doorheen de jaren waarvan de oorzaak misschien in jaarlijks sterk schommelende broedsuccessen onder invloed van het getijregime moet gezocht worden. Ringgroep Durme startte in 2010 op Ketenisse een CES waarvan de resultaten na verloop van jaren de link tussen getij en broedsucces van laag broedende soorten zangvogels mogelijks zal verduidelijken. De verhoging van de waterstand op het Groot Rietveld ten voordele van zeldzame soorten als woudaapje en roerdomp lijkt een negatieve impact te hebben gehad voor de baardmannetjes in het gebied. De keuze leek echter verantwoord en werd bovendien direct succesvol.

De Pompput, op de werf van Deurganckdok, kon nog enkele jaren behouden worden als broedgebied voor kluten, geoorde futen, kok- en zwartkopmeeuwen. - Geert Spanoghe

Strand en plas

Het Nooddecreet wees 200 ha aan van het habitat Strand en plas, bestaande uit open of schaars begroeide zandvlakten met plassen. Dit zou in drie tijdelijke gebieden moeten gerealiseerd worden: Vlake van Zwijndrecht, Gedempt deel Doeldok en de Mida zone. Doordat niet alle gebieden onmiddellijk konden worden gerealiseerd, werden jaarlijks maatregelen genomen om voldoende geschikte gebieden in de haven, waaronder werfzones, tijdens het broedseizoen te vrijwaren voor deze groep van pioniersoorten. Op die manier herbergde de site Deurganck-

Tabel 4. Aantal territoria van soorten van strand en plas

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Steltkluut	2	0	1	0	0	5	0	0	2
Kluut	>100	163	190	148	132	237	158	145	207
Kleine plevier	>13	18	21	36	28	47	31	33	36
Bontbekplevier	1	1	1	1	0	0	0	0	0
Strandplevier	1	3	18	15	10	7	4	4	6
Zwartkopmeeuw	206	479	240	7	103	1103	315	614	276
Kokmeeuw	>2130	>2200	3243	1974	1795	4252	3604	3602	1950
Visdief	104	67	200	287	248	220	180	300	173
Dwergstern	0	0	0	0	0	1	0	0	0

Kluut - Yves Adams - Vilda

dok nog jarenlang hoge aantallen van deze soortengroep. In 2011 was het Gedempt deel Doeldok het topgebied met alle strandplevieren en meer dan 100 broedpaar kluten. Daarnaast was en blijft Putten Plas een belangrijke aanvulling.

Het doelmatig beheren en jaarlijks van verstoring vrijwaren van verschillende grote gebieden heeft doorheen de jaren zeker zijn vruchten afgeworpen. Sommige soorten konden gedurende een lange periode vrij hoge aantallen aanhouden. Daarnaast werden in kolonies calamiteiten vermeden zoals overstromingen, verstoring door werkzaamheden of recreatie. Visdief, kok- en zwartkopmeeuw hebben hier zeker van geprofiteerd. Zwartkopmeeuw broedt net zoals kokmeeuw zowel op Linker- als Rechteroever. De totaalaantallen zijn jaarlijks van dezelfde grootteorde, ruim 1100 broedpaar. In 2011 lag het zwaartepunt op de Rechteroever. Dit lijkt ook zo in 2012. Het broedsucces van kokmeeuw lijkt hoog genoeg om de populaties te doen groeien, rond één vliegvlug jong per paar. Zwartkopmeeuw scoort iets lager, meestal door grote verliezen van pulli tijdens noodweer. Het broedsucces werd vrijwel jaarlijks bepaald door in een enclosure te midden een kolonie een 25-tal nesten op te volgen tot de jongen uitvlogen.

Het broedsucces van visdieven lijkt eerder aan de lage kant doorheen de jaren. Nogal wat kolonies hebben meer dan gewenste last van predatie, zowel door vogels als zoogdieren. Voor deze soort stelden we voor om, in afwachting van de realisatie van toekomstig geschikte broedplaatsen op eilanden in het noordelijk gebied, grote nestvloten te leggen. Die kwamen op 15 mei 2012 in het water, één in Putten West en twee in Doelpolder Noord. Het gaat telkens om constructies van 16 m². We zijn zeer benieuwd naar het succes van deze vlotjes. Door toename van vos zal de toekomst voor al deze soorten grotendeels afhangen van de beschikbaarheid van broedeilanden. Dergelijke eilanden zijn onder meer voorzien in de ontpoldering Hedwigepolder-Prosperpolder, die momenteel in aanleg is. Het MMHA voorziet daarenboven in bijkomende eilandgebieden in het noordelijk gebied. De eerste beweging richting noordelijk gebied bestaat uit de tijdelijke inrichting van 70 ha in de werfzone van Hedwigepolder-Prosperpolder, die in maart van dit jaar werd gerealiseerd. Dit trok meteen meer dan 100 broedpaar kluut aan alsook een kolonie kokmeeuwen met minstens één paar zwartkopmeeuw.

We kunnen besluiten dat Linkerscheldeoevergebied in Vlaamse context tot één van de belangrijkste broedgebieden behoort. Niet alleen komen er soorten voor die nergens in Vlaanderen hogere aantallen kennen zoals lepelaar, geoorde fuut, kleine plevier, kluut, zwartkopmeeuw, baardmannetje Het gebied herbergt ook hoge populaties van in Vlaanderen meer verspreide broedvogels zoals de weidevogels, de eendachtigen, bruine kiekendief, dodaars, rietzanger en blauwborst. Het inrichten van de compensatiegebieden voor Deurganckdok en de te verwachten nieuwe ontwikkelingen voorzien in het MMHA garanderen het behoud of de groei van deze populaties. Grootschalige natuurontwikkeling op maat van doelsoorten geeft hier bemoedigende en soms verrassende resultaten. Geholpen door een hele groep vrijwilligers, kijken wij alvast uit naar de resultaten van de komende natuurontwikkeling in het gebied.

Visdief - Koen Devos

Geert Spanoghe
geert.spanoghe@inbo.be
Ralf Gyselings

Het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek (INBO) is het Vlaams onderzoeks- en kenniscentrum voor natuur en het duurzame beheer en gebruik ervan. Het INBO verricht onderzoek en levert kennis aan al wie het beleid voorbereidt, uitvoert of erin geïnteresseerd is.

Als toonaangevende wetenschappelijke instelling werkt het INBO in de eerste plaats voor de Vlaamse overheid, maar het levert ook informatie voor internationale rapporteringen en gaat in op vragen van lokale besturen. Daarnaast ondersteunt het INBO onder meer organisaties voor natuurbeheer, bosbouw, landbouw, jacht en visserij. Het INBO maakt deel uit van nationale en Europese onderzoeksnetwerken. Het maakt zijn bevindingen ook bekend bij het grote publiek.

Het INBO telt ongeveer 250 medewerkers, voornamelijk onderzoekers en technici. Naast de hoofdzetel in Brussel, heeft het INBO vestigingen in Geraardsbergen, Groenendaal en Linkebeek.

Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek
Kliniekstraat 25 - 1070 Brussel
tel 02 525 02 00
fax 02 525 03 00
info@inbo.be
www.inbo.be